MILKA POGAČIĆ

DVIJE PRIPOVIJESTI

ON I JA

EUGEN

ZAGREB 1930.

U spomen pedesetgodišnjice Tvojega rada izdale su suradnice i suradnici, prijateljice i prijatelji ovu knjižicu sa željom, da i mladi naraštaji čuju glas, kojim nama govoriš.

Zagreb, u veljači 1930.

Ne — ne dajte mi da počinem
il moram klonut, moram mriet!
Ne pitajte me: za kog sijem —
ni ja ne pitam: tko će žet.

1905. *M. P.*

PODACI
O ŽIVOTU I RADU
PJESNIKINJE I FILANTROPKINJE
MILKE POGAČIĆ.

Juraj Pogačić, sin zagorskoga seljaka, darovit i poduzetan, nepismen, oženio se g. 1857. sa Vjekoslavom Vitković, kćeri zagrebačkoga građanina iz Nove Vesi. Neko vrijeme imao je gostionu u Savskoj ulici (sada Frankopanskoj), kasnije posjed na Pantovčaku, i bio je zakupnik gradske pijacovine. Drugo njegovo dijete, Milka, rodila se 10. II. 1870. Od dvadesetero braće i sestara samo su ona i jedan brat preživjeli majku. Tako je Milka, prepuštena više samoj sebi, odrasla u jednoj velikoj zajednici, u kojoj su se brige, radost i crna žalost neprestano izmjenjivale i sudbina tolikih najbližih joj po krvi dugo je i teško teretila njezinu poletnu, razvitka željnu dušu.

Pučku školu, „polprvi“ i četiri niža razreda, polazila i svršila je mala Milka u samostanu ss. milosrdnica (1865.—1870.). Onda su ju roditelji zabavili u gospodarstvu i oko braće. Iz ozbiljnih opasnosti spasila se srećom ili instinktivnom predslutnjom, ali zanesenost i prirođeni joj smisao za komiku doveli su je već onda po više puta u sukob sa djetetu neshvatljivim nazorima i zahtjevima svijeta.

Još za školskog vremena počela je pisati pjesme i govoriti ih za primirja između tučnjava pantovčačke dječurlije, koja im se divila, ali još više i rugala. 1875. napisala je i poslala „Pozoru“ prvu svoju pripovijest, na što je tadašnji urednik Josip Miškatović, želeći da te upozna, pozove u redakciju. On se iskreno brinuo za nju, putio je, davao knjiga, poticao je da uči i da nastavi nauke. Kad je g. 1876. poslala svoju pjesmu „Gorski kralj“, uredniku „Vijenca“, Augustu Šenoi, utrše joj oba urednika put do tadanje zemaljske preparandije, koju je svršila 1880. Kao namjesna učiteljica služila je zatim deset godina na raznim pučkim školama grada Zagreba. Pravom učiteljicom postala je tek 1890. Položivši ispit za građanske škole, imenovana je 1901. učiteljicom zem. više djev. škole u Zagrebu, a 1909. ravnateljicom zem. više djev. škole smjera kućanskoga. Za tu je školu izradila naučnu osnovu kao i nacrte za čitavo uređenje. Ova je škola bila namijenjena praktičnoj ženskoj naobrazbi, imala je četiri viša razreda i kao nastavak jednogodišnji praktični tečaj, u kojemu su se učenice vježbale u kuhanju, šivanju, pranju, vrtlarstvu, u njezi zdravlja, odgoju djece, kućanstvu, knjigovodstvu, upućivale se u građanskim pravima i dužnostima, te socijalnom radu. Učenice, koje bi svršile ovaj tečaj, mogle su polaziti jednogodišnji tečaj za kućanske činovnice, voditeljice penziona i učiteljice kućanstva na ambulantnim kućanskim tečajevima ili tečaj za odgojiteljice, kojemu bijaše pripojeno zabavište.

Odgojivši potrebno osoblje uredila je 1912. ambulantne kućanske tečajeve, pa je do kraja 1914. održano 17 takvih tečajeva po različitim mjestima (u nekima i po dva puta), kao u Bistrici, Stubici, Sv. Ivanu Žabnu, Cirkveni, Kostajnici, Mitrovici, Bjelovaru i dr.

Uz novo otvorenu školu spadalo je veliko pusto dvorište, dio prijašnjega Sajmišta. Milka Pogačić isposluje dopuštenje, da ga pretvori u vrt. S učenicama velikim, manjim i onim najmanjima iz zabavišta, te s podvorničkim osobljem radilo se u slobodnim časovima, prevrtala se ledina, izbiralo kamenje, navozila se zemlja, izmoljena s kojega gradilišta, pa se dovozila ovamo, da se digne tlo i priredi za vrt. Već slijedeće godine 1910. u proljeće imala je škola klijališta, školski se prozori okitili cvijećem u vrtu odgojenim i zasadile se voćke, a pod jesen je s dva đaka graditeljske škole (jedan od njih njen nećak), te školskim podvornicima načinjen staklenik. Ondašnja je vlada odobravala ove ideje. Namjestila je i plaćala vrtlare, ali se sav ostali trošak pokrivao od prihoda bašče. Staklenik bijaše u proljeću isplaćen utrškom cvijeća, te mladih ruža cijepljenih prije Božića. Učenice su osobito rado radile u vrtu i stakleniku, iz razreda dobivale bi u proljeće cvijet u loncu, da ga kod kuće goje, a donosile bi ga na koncu škol. godine na ogled. Za najbolje gojeno cvijeće dijelile se pohvale i nagrade.

U lijepoj školskoj auli držali se redoviti roditeljski sastanci, na kojima se pretresala razna odgojna pitanja, dok se po jedanput mjesečno s učenicama za učenice

priredio koncerat ili druga zabava, što je nemalo pridonijelo lijepome vladanju i sigurnom kretanju učenica.

Početkom rata smještena je u zgradu zem. više djev. škole vojnička bolnica, a Milka Pogačić je sa osobljem praktičnih tečajeva primila upravu kuhinje u bolnici Crvenoga križa u Zagrebu, koju je vodila do sredine 1917.

Ožalošćena rasulom škole — kojoj u nas nije bilo ravne po ljepoti uređaja, složnom radu zbora, naprednim duhom osnove, povrh svega gajenjem onih ženskih vrlina i dužnosti, od kojih konačno zavisi sigurnost i sreća obitelji i doma — dala se dodijeliti za poslovođu tadanjemu „Ratnome kumstvu", koje se imalo brinuti za žene i djecu ratnika. Ovo se društvo po svršetku rata po njenoj osnovi pretvorilo u „Materinstvo". Tomu je društvu svrha, da se brine oko sirotnih matera, kojima pomaže pravnim savjetom, zastupanjem kod sudova i oblasti, posredovanjem zarade, davanjem stalnih ili prigodičnih potpora bilo u novcu bilo u živežnim namirnicama. Ovo društvo brinulo se i za kućnu njegu rodilja, dalo je poticaj za uređenje mladenačkih sudova, održalo je predavanja i tečajeve za šivanje u tvornicama i t. d.

G. 1921. umirovljena je mirovinom pučke učiteljice, ali je kao dobrovoljka nastavila rad u „Materinstvu", gdje je god. 1927. uvela dijeljenje triju počasnih darova osobito vrijednim i zaslužnim materama.

Socijalnim je radom međutim već davno prije počela. God. 1901. osnovala je Klub učiteljica, u koji

je okupila znatnu četu kolegica, te upriličivala društvene sastanke, nizove predavanja, koncerte i autorsku večer, kod koje čitahu svoja djela prvi naši književnici. G. 1904. mogla je osnovati Udrugu učiteljica kralj. Hrv. i Slav., kojoj je bila predsjednicom sve do god. 1914. Dne 10. veljače 1908. osnovala je u krilu Udruge učiteljica „Sekciju za našu djecu" u svrhu zaštite sirotne djece, naročito za osnivanje ferijalnih kolonija, skloništa, domova i kolijevki, sve ovo sredstvima, koja će priticati javnim sabiranjem na „Dječji dan" svake godine u mjesecu lipnju.

God. 1908. održan je prvi dječji dan 6. lipnja. U srpnju poslana je prva ferijalna kolonija — 60 djece u Novi Vinodolski.

God. 1909. 24. ožujka otvoreno je prvo sklonište Udruge na Josipovačkoj, sada Mošinskoga ulici, a u listopadu prva kolijevka.

Iste godine kupljen je dvorac Milkovac u Presečnom kod Križevca i uređen za kolonije. Ovamo su u srpnju i kolovozu odaslane dvije kolonije, svaka po 90 djece, dok je treća bila u Bakru.

God. 1910. koncem ožujka otvoreno je sklonište na Sušaku i smješteno u prizemlju djevojačke škole. Iste godine ljetuju dvije kolonije u Milkovcu i jedna u Bakru.

God. 1911. ustupila je vlada Udrugi stari Frankopanski grad u Kraljevici, te je odmah uređen ne samo za ferijalno oporavilište djeci, nego su

ona držana tokom cijele godine. Uza to uređeno je oporavilište za članove Udruge i javne radnike, te škola za praktična ženska zvanja. Radi troškova za uređenje Kraljevice prodan je Milkovac. Iste godine nabavljeno je zemljište u Radničkom dolu i 10. lipnja položen je temeljni kamen Dječjega doma.

God. 1912. otvoren je 31. svibnja i predan svrsi Dječji dom Udruge i u njemu smještena kolijevka, sklonište i dom one djece, koja su ostala bez roditelja. Osim toga borave kolonije u Kraljevici.

God. 1913. kupljena je na Sušaku lijepa vila, te je u nju smješteno sklonište. Iste godine 25. veljače umrla je gđa. Katarina Beterski. Oporukom imenovala je Udrugu učiteljica i Društvo za spasavanje univerzalnim baštinicima svojih dviju kuća, jedne u Vlaškoj ulici, druge na Tratinskoj cesti i zemljišta na Sajmištu. Na svečanoj spomen-sjednici Udruge zaključeno je, da se što prije pristupi osnutku Dječjega doma u Vlaškoj ulici, koji ima nositi ime Katarine Beterski i čuvati njezin svijetli primjer i uspomenu. U Kraljevici se već lijepo razvija škola za praktična ženska zvanja, a tamo borave i kolonije.

Kamo god je Milka Pogačić stigla: bilo da je aristokratkinjama davala poduku u hrvatskom jeziku, ili skupljala oko sebe kolegice, bilo da je sazivala žene dobra srca za pomoć i suradnju, ili sarađivala s predstavnicima vlasti i s novinarima, s liječnicima i pravnicima, bilo da je uvodila roditeljske večeri, upriličivala koncerte,

kazališne predstave, društvene sastanke, predavanja iz različitih struka, bilo da je poticala na kupnju, adapciju ili gradnju zgrada, izdavala knjige kao: Darovi našim djevojkama, ili uređivala časopis, obdržavala svečanosti otvorenja, bilo najposlije da je neprijaznim mogućnicima iznuđivala potporu svojih ciljeva i nastojanja: vazda i svagda bila su joj siromašna djeca na umu.

Svemu ovome osnovna je jedna težnja i jedan idejni zahtjev: dajte i pribavite drugima, čime ste sami nekada oskudijevali ili bi vam bolno bilo, da oskudijevate: Zaštitu, vodstvo, pomoć, savjete, razumijevanje, srdačnost, uviđavnost i blagost. Dajte i pribavljajte, vi, koji možete i imate srca i duha, smisla i sredstva za rad oko obrazovanja čovjeka, koji rad umije da zaogrne ljepotom i samu golu nevolju. Ne rijetko uspjelo joj je, da je svojim načinom privukla na takav rad i zalutale, rastepene ili neugarene snage, davajući im oslon i smjer.

Mnoge osnove ove neužurbano ali neumorno aktivne, idejama vanredno bogate žene nijesu našle ostvarenja; mnogo se, što je osnovala, zasadila i digla na dobar put, raspalo; drugo stoji, životari; a još drugo — najjače u tišini djelovanja od duše do duše — obrodilo, nosi plodove, raste i klije.

Sve to izvela je u nestalnim prilikama, političkim i novčanim peripetijama, uz nimalo čvrsto, gdjekad i teško ugroženo zdravlje, praćena milošću i nemilošću uplivnika, nevjerom i vjernošću saradnika, s potporom moćnika i bez njih, između ljubavi i tuge, pomoći i zapreka, shvaćena i cijenjena, ali i neodobravana, osu-

mnjičena, oklevetana, napadana... Tako se uvali kadgod i u konflikte poradi svoje bezazlenom podrugivanju sklone ćudi, a i time, što dobrome cilju za volju nije marila za sud neupućenih. Zamjerala joj se s ove ili s one strane ponekad i njezina koncilijantnost i snošljivost. Na koji se način ona iza teških preokreta ili razočaranja oslobađala od gorčine, uspravila i latila novih zadaća, neka nam kaže jedna njezina pjesma.

Jel mržnjo, bilo te je strah
za tvoju sitnu slavu
i dignula si kamen tvoj
da razbiješ mi glavu.
Al ja ga hvatam pjevajuć
i nosim pustim krajem,
gdje ljubav gradi hramove
nad suzama i vajem.

Položiti ću kamen tvoj
u blage ruke njene,
nek glade ga, nek slože ga
u svoje vječne stiene.
Užarit će ga njezin dah
dobrota praštajuća,
tad zvoniti će kamen tvoj
ko zvono uskrsnuća.

* * *

Književni joj rad sačinjavaju pjesme, pripovijesti, skice, humoreske, pedagoški i socijalni članci rasuti po različitim časopisima i novinama do 1902., kad je primila redakciju „Domaćeg Ognjišta“, časopisa za školu i porodicu, koji je uređivala do 1911., te u njemu štampala svoje romane, pripovijesti i pjesme pod šifrom M. A. (Prevela je i mnogo libreta, opera i opereta za Narodno kazalište.)

Napose su 1885. izašle „Pjesme“ (troškom barunice Ivke Vranyczany). God. 1905. izašla je knjiga „Iz mojega svijeta“, zbirka pripovijesti iz školskoga života, iz kojega ovdje donosimo „On i ja“ i „Eugen“. „On i ja“ izašao je u njemačkom, ruskom i u esperantskom prevodu. God. 1912. izdalo je Društvo hrv. književnika „Pjesme“. Iz „Domaćeg Ognjišta“ preštampan je u malom broju egzemplara roman „Ispovijest“.

Milka Pogačić je hrvatska Ada Negri. Njezine pjesme, koje se odlikuju jakom osebujnom ritmikom i rijetkom krasotom te snagom osjećaja, trebalo bi svakako preštampati u preudešenom izdanju, tako da bi se po izboru i po poredbi dojmile kao skladna cjelina. Poželjno je to i za neke romane, u kojima se latila zanimljivih psiholoških i socijalnih problema.

Rado je pisala za djecu, napose su izdane „Milodarke“ (naklada Kugli), „Slava mladosti“ (Dionička tiskara), „Sunčani dani“ (Udruga učiteljica), te nekoliko slikovnica s pjesmama (Trpinac) i dva dječja igrokaza „Badnja noć“ i „Junačko srce“. Njih kani ove godine izdati Hrvatski pedagoški knji-

ževni zbor, koji ju je već prije imenovao svojim pravim članom.

Nakladom Materinstva izdan je dnevnik matere pod naslovom „Ti dijete moje", koju je složila zajedno sa Nastom Rojc. Toj knjižici je svrha, da majka u nju bilježi razvitak svoga djeteta od poroda do prvoga školskoga dana.

God. 1928. izdala je „Narodna knjižnica" njeno „Kućanstvo", u duhu moderne pedagogije živo i zanimivo pisanu knjigu za školu i dom. Ima u njoj uz nauku upravo prekrasnog štiva.

Od njezinih mnogobrojnih govora i proglasa odštampat ćemo ovdje uvod u onaj, kojim je pozvala zagrebačke gospođe na suradnju za osnutak dječjega dana.

IZ POZIVA,
KOJIM
„SEKCIJA ZA NAŠU DJECU"
OSNIVA DJEČJI DAN

Od nekuda, kao iz podzemlja dopire do vas plač djeteta, a vi nehotice sustajete i slušate. Tako su rječiti ovi bespomoćni zvuci, takva su optužba..., Dijete je samo u mračnoj, vlažnoj sobi. Dijete je gladno Mati je otišla da zarađuje, jer zarađivati mora. Ne mislite, da joj nije do svog čeda, da ga ne ljubi isto tako, kako ljubi svoje čedo ona majka, koja ga ne mora ostavljati. Ona sretna majka, koja ne zna, kakovom se brigom steže srce radnice, koja od jutra do

podneva, pa opet od podneva do mraka ne vidi i ne može njegovati svoje dijete.

Jeste li vidjeli radnicu majku, kad se od brige za djetetom hvata i najtežeg posla, ako joj je time omogućeno, da bude blizu svoga djeteta. Jeste li vidjeli, gdje razbija kamen, a nedaleko od sebe smjestila je dijete i zaklonila ga kišobranom. Njeno izmučeno lice, one tvrde, žuljave ruke — optužba su...

Stanite pred koju školu u sumorno zimsko jutro i pogledajte one mališe, što se žure da zamaknu u školsku zgradu. Pokušajte brojiti, koliko ih dolazi u tankim ljetnim haljinicama, u poderanim cipelama — sustavite ih, da dignu k vama svoja lica mršava od stradanja, modra od zime. Ne misle, da vam pruže svoje gole, ozeble ruke za milostinjom, a možda i zato, jer ne znaju, da ima milosti na svijetu...

Prođite se malko ulicama, ne gospodskim; prođite se predgrađima, gdje živu mučenici života i nabasat ćete pri svakom koraku na djecu staračkih lica, kojim pogledi govore strašne, ne dječije misli, a usta sipaju prostote i surovosti, s kojih ćete se crveniti i stiditi.

Ne dignite na njih ruke! Prostotom i surovošću napunila ih je ulica, jer oni nemaju doma. Prostota i surovost njihova, optužba je...

A tu i tamo stislo se pred kućom dijete, da ga tu ogrije sunce, koje nikad ne zaviri u njegov dom. Nijedna se mišica ne miče na ovom sitnom blijedom licu, na koje je ona strašna bolest sirotinje bacila svoje prve sjene. Pa da se i sagnete do njega srcem punim smi-

lovanja, pa da mu i prič te, da ima zlatnih sunčanih krajeva na hrvatskom moru, gdje takva uboga prsa laglje dišu — — one bi mutne oči i dalje nehajno i tupo zurile preda se.

I to, što se oči maloga mučenika ne mogu zaiskriti nadom, što on ne može ni pomisliti, da bi se i on mogao sunčati na svome, hrvatskom moru — optužba je...

Možda ste kadgod vidjeli dijete, koje po licu i tijelu nosi tragove teških udaraca. To su tragovi roditeljskih ruku, strašnih, nečovječnih, koje ne misle, da je dijete žedno milovanja i dobre riječi, kadgod možda više nego hrane i tople sobe!

Ili ste vidjeli dijete, koje je posegnulo za tuđim, pa ga vode na sud... Ne gledajte ga prezirom, dijete je. — Dijete, koje možda nije imalo dobrih ruku, da ga pridrže. Ne okrećite se od njega, kad mu se opet otvore vrata, što vode u svijet, da ne bude optužba dvostruka.

Svi ovi i toliki drugi mali patnici djeca su, koje je Bog povjerio našoj ljubavi.

Sva su ta djeca dragocjeni naš kapital, budućnost naša. Njihove boli, njihova stradanja, njihovo je propadanje glasna optužba protiv našega srca i savjesti.

U ime ove djece kucamo po vašim srcima.

Ne recite: sirota djeca! Osjetite, da su to djeca naroda našega, naša djeca, kojim treba ljubavi.

U ime naše djece kucamo po savjesti vašoj.

Recite s nama: Ako doista ljubimo svoju domovinu i svoj narod, ne smijemo dati, da materijalno i moralno strada i propada budućnost naša.

Dajte, otvorite nam srce, pružite nam ruke „za našu djecu“.

Ne tražimo mnogo, ne molimo velikih darova, ne kucamo na vrata pojedinaca — mi molimo čitavi narod, jer je dobrobit djece dobrobit čitavoga naroda i jer je briga za našu djecu dužnost sviju nas.

Ne kanimo vas često sjećati ove dužnosti. Jedan dan u godini dajte da posvetimo djelotvornoj ljubavi za naš narod, jedan dan u godini neka se slože sva srca i sve misli u plemenitoj brigi za našu djecu i tada nek svatko, bio u gospodskoj palači ili u priprostoj kolibici, ispunjen svetom dužnosti za svoj narod, daruje što hoće i koliko može.

Neka taj dan ljubavi bude svaka prva subota u mjesecu lipnju i neka se zove „Dječji dan“.

* * *

Ja nisam pjesnik žalosti...

Ja nisam pjesnik žalosti
ni tamnice, ni mraka,
sva duša mi je satkana
od samih svijetlih zraka.
Po svijetu idem pjevajuć
i lancu velim: pucaj!
A srcu kličem: slobodan
nek svaki tvoj je kucaj.

Ja nisam pjesnik obilja
ni raskoši ni moći,
sirota me je rodila,
k siroti moram poći.
Znam što je suza njezina
i trpim s njenih jada,
njoj pjevam pjesmu ljubavi
i ponosa i rada. —

M. P.

ON I JA.

Za mnom je slast i užitak; za mnom je divna sloboda u onim nebotičnim gorama, na kojima se cakli čisti, bijeli snijeg, preda mnom je mukotrpni rad u tijesnoj neprijatnoj sobi. Ah kako je tijesna, kako trijezna!

I pogledam na prozore: mutno nebo, kiša. I pogledam na ona tri reda zeleno oličenih klupa, gdje iz svake proviruju po dvije dječije glave s gotovo tupim izražajem lica, nekim plahim pogledom — — i stegne mi se srce.

„Otvorite mnje temnjicu,
dajte mi sijanje dna!“

* * *

Moj se pogled zaustavio na jednoj glavici. Sveti Bože, je li to koža tako neodređene boje! Izgleda kao da je list s neke dosele nepoznate grane ljudskoga roda. A glava sama? Čvrsta, uglasta, kao dlijetom i kladivom izbita; pa se uvukla u prsi kao kornjačina, kad se uvuče u svoju koru. Al oči sijevaju nekim podmuklim sjajem, a nos, kome ne vidiš korijena, pružio se u zrak, kao da njuši i ono, što na njega ne spada.

I sukobio se njegov pogled s mojim, a u njemu kao da čitam ne samo otpor nego i gotovu prijetnju.

Prolazim među klupama i pitam, kako se zovu ti mališi. Brzo su shvatili, da imadu ustajati i na moje pitanje glasno odgovarati, t. j. ako znadu. A koliko ih ne zna, ili je onaj čas zaboravilo, pa ne može ni s najboljom voljom, da se sjeti. Napokon dođem i do onoga đačeta, koje mi je tako napadno bilo među tom množinom bezizraznih glava.

— Kako se zoveš?

— „Svaki dan drugač“, odgovori on meni nekim nedječijim glasom, a nije se ni maknuo, kamo li da bi ustao.

— Vidiš, vidiš! To je vrlo lijepo ime, rekoh, Samo si trebao da ustaneš, kad odgovaraš.

— Ne ću!

— Dragi moj, drugi su svi ustali.

— Drugi! —

Kako je to prezirno izrekao! Onda otisne palcem prva dva prsta, kao da mu je špekulja u ruci i pogleda na drugu stranu. A ja stojim uz njega pa osjećam, kako se u meni budi ono čuvstvo, što je tamo u onim brdima sasvim zamrlo, što živi tek u tom malom svijetu, gdje moraš da si svakoj od ovih malih duša majstor! A one znadu kadgod biti gotovo velike u svom htijenju, a kadgod ne znaš, smiješ li ih i nadvladati!

Zapravo ne znam, što da radim. Sjednem k njemu i okrenem, što mogu blaže, ali i odlučnije njegovu glavu k sebi.

— Je li, ti rado špekuljaš?

On me pogleda sa strane i ne odgovori ništa, a ja primjetim, da je to vrlo zabavna igra i da sam sama često špekuljala.

Sad mu ne trebam držati glave, on je više ne otkreće.

— Imala sam puno, puno špekulja, pripovijedam, dakako u školu ih nisam nosila. Najprije sam izradila zadaće (— t. j. ja ne znam, je li to baš tako bilo!), onda sam se igrala.

Ovo potonje porušilo je sav moj ugled. On se opet odvrnuo od mene.

Pogladim ga po onoj tvrdoj kosi i pokušam na novo. Jel' de ti nisi rado ovamo došao?

— Nisam! klikne on i okrene se k meni, pa me pogleda živo, a ja se sagnem sasvim blizu k njemu, pa mu prošapćem: — Čuješ, ni ja nisam! Meni je bilo puno ljepše tamo daleko, daleko! Cijeli dan sam hodala po šumi, po visokim, visokim brdima, gdje je i po ljetu snijeg, a nigdje nikoga. Samo divlje kozice preskakuju s kamena na kamen — —

— A čim se hrane, ako je samo snijeg? pita on živim zanimanjem, al tiho, a ja mu pripovijedam, što mi na um pada, nastojeći tako govoriti, kako bi me on razumio. Konačno ne znam dalje i šutim. Na pol sam u nedavnoj prošlosti, na pol kušam da zaronim u tu mladu dušu. Kao u snu vidim, da su sve te glavice okrenute k nama, da nas sve te oči radoznalo promatraju.

— Pa zašto ste došli ovamo? pita me tiho al nekako surovo, porugljivo i prezirno, a ja mu tumačim, da mi je to posao, kao što je njegovu ocu, da od toga živim, i on me s onim ranim razumijevanjem sirotinje ozbiljno sluša. Napokon počinje pripovijedati, da mu je otac stolar, da ima petero braće, da je mati upravo jučer otišla u bolnicu roditi, a danas im je otkazan stan. Dok se mati ne vrati, kuhat će im i prati kuma, al — s nekim iskusnim posmijehom doda:

— Znam ja, kako ona kuha, a tata će sad još više piti!

U malo crta oslikao je on preda mnom čitav svoj jadni život, pun bijede i prerana poznavanja nevolje, u kome ima samo nešto svijetlo — igra — špekulje. Osjećah, da sam mu blizu, ja „koja sam morala sići sa slobodnih brda", da radim za život. U njega ima samo jedan pojam o svijetu i životu: briga za kruh — i tu smo se našli.

— Kako si ono rekao, kako se zoveš? — ja sam zaboravila...

A on ustane.

— Josip Smolčić! odgovori, a u tom je glasu bilo nešto nehotična popuštanja, ali puno, puno nepouzdanja.

To je bila moja prva borba s njim!

II.

Minulo nekoliko školskih dana, a moji dječaci postaju sve sličniji. Jedni dolaze otrcani, jer su majke

spravile bolje odijelo za nedelju, a drugi nemaju nego te krpe, što su na njima, pa kad ih izvedem na ulicu — prava prnjava četa!

A kad ih istom onako iz bliza pogledavam! Ne znam, što je zamusanije: lice, ili noge; o rukama ne ću ni da govorim, a vi mi oprostite, ako šutim o nosovima!

U mislima spremam ljutu poslanicu majkama, ali jer je ne mogu „potkrijepiti prijetnjom §§", šutim i pripovijedam krasnu pripovijest o čistom i urednom dječaku, koji se ne boji vode i t. d. Čini mi se, da im je ta pripovijest već dosadna, al sigurna sam, da ih se ne doima. Kako milo pozdravljam majke i molim, neka pokrpaju, operu i počešljaju svoje miljenče, — oni ipak dolaze kao i prije ili su još poderaniji.

A najviše moj Smolčić. I on kao da uživa u tome, što krpe s njega vise i nekako me lukavo pogledava, kao da me pita, vidim li ga. Kadgod ga pogledam, bilo i deset puta u jednom času, on će deset puta obrisati nos rukavom, kao da s veseljem čeka da se ozbiljno uhvatimo. A ja se gotovo bojim sukoba s njime, jer ne znam, jesam li dosta jaka, da slomim njegov prkos, jesmo li si već toliko blizu, da bi ga mogla moja prijazna riječ dirnuti, da bi ga mogla uzdignuti, kad ga ponizim.

— Zar nisi molio kume, da ti prišije puceta na košulji? pitam ga.

— Jesam, al kuma je rekla, da ne mislite, ako vi nemate posla, da ga i ona nema.

To je bilo glasno — i jasno, a i moji dječaci osjetiše, da nije baš kako bi trebalo. Nastao tihi žamor, jedan mališ u prvoj klupi dovikne mu dapače:

— Čuješ ti, tako se ne govori sa gospodičnom.

Ali moj Smolčić stojao oholo i mirno i nekim divljim, pobjedničkim pogledom mjerio mene. — Šuteći idem k ormaru, donesem iglu, konca i puceta.

— Ako tvoja kuma misli, da ja imam manje posla, onda ću ti prišiti, — kažem što mogu mirnije i stanem prišivati.

Tomu se nije nadao i on ne zna, što bi. Već sam i svršila svoj posao, zakopčila mu košulju, sad se istom sabrao, pa mi veli prezirno:

— No to će dugo držati!

— Ako otkineš, onda ćeš sam prišiti. U ostalom, da sam ja ti, ja bi rekla: hvala.

— Ja ne bi!

Učinim se, kao da nisam čula njegova odgovora i s katedre obznanjujem, da ću poslije podne točno pregledavati svakoga đaka, i koji ne bude imao čisto lice, uši i ruke, dat ću ga* na dvorištu pred svom drugom djecom umivati.

Smolčićeve oči zlorado zabliješte, a ja naslućujem, što mi sprema.

Gotovo uzbuđeno idem u školu, osjećam, da me čeka odlučna borba, pa prizivljem u pomoć svu pedagošku mudrost. Ah što je ta mudrost sa svojim mrtvim zakonima upravljenim na općenitost, kad je svako to dijete živi svijet za sebe.

Uđem i prvi mi pogled pao na Smolčića. On stoji pred pločom, da je tobože briše, al ja znam, da se zato onamo postavio, da ga bolje vidim. Jä kakav je! Sav pun blata, kao da se u njem valjao, a istom lice! Namazao ga nečim crnim, valjda čađom, pa me gleda drsko, porugljivo. — Košulja mu je otvorena, — dakle je otrgnuo puce, što sam mu prišila.

Sveta pedagogijo, pomozi! pomislim i mirno izmolim s djecom, pa sjednem k stolu.

— Rekla sam da ću pregledavati svako đače, je li čisto, govorim vrlo važnim glasom, ali najprije moram tu nešto napisati. Dotle će jedan mjesto mene pregledavati i kojeg bude našao umusana, metnut će ga u kut. Onda ću ja doći. No koji li će — koji je najuredniji? Malo šutim, tobože tražim, a onda nastavljam: Gle, Smolčić se danas pobrinuo, da bude i ploča čista, ajde ti...

Pogledam ga. Ruka mu zaostala na ploči i sav kao da se ukočio od čuda. I samoj meni bio je smiješan sa svojim zamrljanim licem, razvaljenim očima i ustima. Valjda sam se nehotice nasmiješila, a djeca spremna pretjerivati čine učitelja udariše u glasan neobuzdan smijeh. Onaj mališ, koji je jutros opomenuo Smolčića, sve je poskakivao vičući: — Sam najveći prljavac!

Kao da ga sada gledam! Problijedio je, pozelenio, a onda kao strijela sunuo na veselog mališa, zgrabio ga za obje uši i — u to skočim već i ja.

Moram priznati, nije bilo baš tako lako otkidati

Smolčića od njegova plijena i ja sam morala upotrebiti svu snagu. Jedva mu otkinuh ruke s njegove žrtve, al on bijesan hoće da me grize. Dignem mu ruke u vis, on baca i lupa nogama, pjeneći se od jada. Pritisnem ga nekako na klupu; sad ne može ništa, tek je okrenuo k meni lice bijesom iskrivljeno, a oči se uprle u me silnom mržnjom.

Gledamo se dugo, šuteći; valjda kao neka krotilica i njezin lav, pa se borimo za premoć. Napokon je on oborio pogled. Oćutjeh, da popušta, dršće, da klone i pustim ga, a on zaplače glasno, grčevito...

Meni je kao da slušam krik duše, koja se prvi put lomi.

— Jesi li morala, jesi li smjela, pitam se?

Prignem se k njemu, uzmem ga za ruku i povedem na mjesto, a cijelo mu tijelo dršće i trza od plača.

Pregledavanje se svršilo prilično sretno, imala sam prilike čak i pohvaliti gdjekoje đače, uopće, oni se zbilja umili ovaj put. Započela obuka ozbiljno, tiho i još kao pod dojmom minulog događaja. Smolčić sjedi nijem, bešćutan i tupo gleda preda se. Pitam ga, on ustaje, odgovara, al tako slomljen i potišten, da mi ga je žao.

Spremamo se kući.

— Smolčiću, pitam, imaš li kad, ponesi mi ove knjige.

On ne odgovori, već gotovo mekanično izađe iz klupe, dođe k meni i ne pogledav me uzme knjige.

Došli smo u moj dom. Poda mi knjige i hoće da ode, al ja ga pridržim. Posadim ga na stolac, sjednem

do njega i pitam, zašto je navalio na svoga druga, a on plane.

— Zašto me je dražio? zareži. Dat ću ja njemu! zaključi, al ne više tako odlučno, samovoljno, kao što je prije znao.

— A čim te je dražio? Ja ne znam.

— Smijao se, kad ste rekli, da — da...

— Da ćeš ti zamusance u kut postaviti. Je li?

— Jest.

— No vidiš, on se već unaprijed smijao, kako će oni musavci u kutu stojati.

— Ne, prekine me on živo. On se smijao, jer sam ja sam zamazan.

— Gle, gle! Ja sam mislila, ti si pametan dječak, pa ako hoćeš, možeš biti čist i uredan, pa ćeš paziti na druge. A što si radio, da si tako zamazan? No odgovori? Jel' da, ti si htio mene srditi?

Smolčić obori glavu, a ja nastavim,

— Znaš, rekla sam ti, da i ja ne idem rado u školu, ali moram kao i ti.

— Vama je lako!

— Nije! Osobito kad me koji dječak rastužuje, kao ti. Meni je to strašno žao, mogla bih plakati.

On me pogleda ispod oka, kao da bi se htio uvjeriti, plačem li zbilja.

— A vidiš, kad smo već u školi, onda moramo raditi i biti takovi, kako moramo. Ja vas moram učiti, moram na vas paziti, inače dođe ravnatelj, dođe nadzornik.

— Tko je to?

— To su ljudi, koji moraju paziti, radim li, kako treba. Da dođu, pa da vide, da vi ništa ne znate, da ste nečisti i neuredni —

— Pa što zato? pita me on, al u pogledu i glasu razabirem, da se zabrinjuje za mene i da bi bio voljan pristati uz mene i protiv ravnatelja i nadzornika.

— Što vam mogu! sokoli me. Vi ste jaki! završi nekud nevoljko.

Sad znam, da sam ga svladala, al mi se čini, da ga još ne smijem puštati. Pozovem ga, da sa mnom pije kavu. On se malo nećka, onda primi poziv i mi sasvim prijateljski sjedimo i razgovaramo. Ja mu tumačim, kako bi mi poglavari mogli reći, neka tražim drugu službu. On primjećuje, da se slično dogodilo i njegovu ocu. Zatim nastavim, da bi mi on zbilja mogao puno pomoći, kad bi mi pripazio na red. Napokon on ustane, te reče važno i odlučno:

— Ne bojte se, ja ću paziti!

— Ali tući ne smiješ.

— Ne ću, odvrati on, ali svakoga, koji je nemiran i zamusan, metnut ću u kut.

I onda pođe važnim i čvrstim korakom k vratima kao proniknut uvjerenjem, da mi je nuždan u borbi protiv ravnatelja i nadzornika, pa me gleda, kao da hoće reći: ne boj se! ja ću ti pomoći!

Drugi dan dođem u školu, a pred vratima me čeka Smolčić, al gotovo ga i ne poznam. Upravo se

nacifrao: čist je, uredan; vlasi nauljio, da mu se sve lijepe, o vrat svezao kravatu, koja je negda za cijelo bila lijepa, a iz prsnog džepa virio mu na kicošku okrajak nekakva čudna rupca.

— Oho, kako si ti danas lijep! To me veseli.

On izvadi rubac, — a ja vidim, da je to ubrusić za kavu, — i energično tare nos, sve čekajući, hoću li ja i to opaziti.

— Gle i rubac imaš, pohvalim ga. I noge si oprao, odijelo je čisto, pa ova kravata! Znala sam ja, da ćeš ti meni pomoći. A jesu li oni drugi tako čisti?

— Ah, klikne Smolčić prezirno i brižno složi svoj ubrusić, pa ga vrgne u džep. Cijela je škola zamusana. Morat ćemo sve umivati!

Tako smo postali prijatelji.

III.

Molim, gospodično, netko mi je ukrao pernicu, — javio je mališ, a debele suze prokapale mu iz očiju...

— Ta ne reci odmah, da ju je netko ukrao; traži, naći ćeš je, rekoh i pomažem tražiti.

Ali pernicu kao da je zemlja progutala. Nema je nigdje! A od tada učestale tužbe: sad izginula olovka, sad nožić, a nijedna se stvarca nije našla.

Jasno je, da imam u školi tata, i makar nije prvi put, ipak me smućuje. U meni je već dosta topla ćuvstva za tu „prnjavu četu“, a ono osvjetljava moj rad,

pomiruje me sa životom, utažuje čeznju za onim nebotičnim gorama, gdje se tako spokojno živi i sniva. Al eto na vedrini prvog oblaka i — zabolje me duša.

Već prilično poznam jad i sreću svakoga đačeta, svako mi je nekako blizu, a sad — kao da se nad njima nadvilo nešto crno, teško... Na koga će pasti?

A krađe bivaju sve češće, ja se sve više uvjeravam, da je tat silno prevejan, jer ga nikako ne mogu naći. Kadikad bi htjela da ga i ne nađem!

Posmatram ih, razmišljam o svakom kretu i pogledu, vrebam, pretražujem džepove — ništa! Ne znam zašto, no što dulje, to mi češće zapinje oko na Smolčiću, al on mirno izdržava moj pogled.

I dobar je, gotovo fin u svojoj pažnji. Za sve se brine, ništa ne zaboravlja. Stol, stolac i ploča na njegovoj su brizi i sve je uvijek čisto. Kad uđem, on mi javlja, tko je došao bez zadaće i tko nije čist; on se brine za moj ogrtač, šešir i rukavice, pa ih tako brižno smješta, kao da su vanredne dragocijenosti. Uredan je, uči, — pa ipak! — Kad u mislima tražim tata, uvijek se one okreću k Smolčiću i meni je tako teško.

* * *

Utorak je poslije podne, a to znači, da mi je dužnost izvesti svoje mališe u prirodu Božju, pa ih upoznavati s njom. Dužnost, ali moram reći jedna od onih, koje nisu osobito ugodne ni lake. Neki đaci vide sve, ali se gotovo pomamili, da u isti čas pogledaju i primaju sve, što opaze i dok ja govorim o jednom, oni su već kod desetoga, a u najboljem slučaju paze na moje riječi tek oni, uz koje stojim. A kako im se oči krijese! Vidim, da gore od želje poskočiti, poletiti po zelenoj travi. I dopustim, a oni urnebesnom vikom pozdravili moju dozvolu i razletili se po livadi. Svi, ali Smolčić nije. On je ostao uza me i nekako je sažalno gledao na svoje drugove.

— A zar ti ne ćeš s njima? pitam, a on mi opet onako prezirno odgovori:

— A što bi ja s njima?...

Kad smo se vraćali u grad, okrenuh drugim putem. Dječaci stupali preda mnom i mi se već približili kraju ceste, što istječe u gradsku ulicu. Na uglu stojao stol natkriven šatrom, a na stolu našega i južnoga voća. — Prvi redovi moje čete baš su prošli mimo te poslastice, kad se od stola zaleti žena među moje đake. Nastao metež, vika, a onda se izvije iz te gužve moj Smolčič, pa bjež, gotovo ne dotičući se zemlje i nestalo ga.

A voćarica mi pripovjedi, da joj taj dječak, koga je među đacima opazila i htjela uhvatiti, svaki dan prije i poslije podne: „ma otme kao razbojnik sa stola budi što od voća. I kolikogod pazim, on se došulja i eto vidite, najedanput pred mojim živim očima otme mi jabuku ili narandžu, pa bjež! Ma prosim vas, kaznite ga vi i naučite ga poštenja, a ja ću ga prijaviti stražaru“.

Obećam joj, da ću Smolčića kazniti, a ona nek ne javlja stražaru; rečem joj, da ću pozvati njegova oca,

pa mu sve kazati, a ako bi joj Smolčić još štogod oteo, neka mi javi. Ona se umirila, a mi pošli kući tiho i turobno, kao da je sramota i na nas pala.

Drugi, treći i još nekoliko dana ostalo je Smolčićevo mjesto u školi prazno, al u školi nije ništa izginulo. Dječaci mi javljali, da su ga vidjeli sad ovdje, sad ondje; voćarica mi poručila, da se iz daleka nabacuje na nju kamenjem. Dva puta sam poslala po njegova oca, ali ne nađoše nikoga kod kuće. Treći put našli moji mali poslanici samoga Smolčića, ali on ih je sasvim neparlamentarno izlupao i ponudio im još više batina, ako bi opet došli...

A baš mi je teško i svaki dan teže. Izlazeći iz škole čini mi se, da mi je râd besplodan i ja postajem silno nezadovoljna sa sobom. Prikoravam se, da nisam dovoljno pazila na njega, da se nisam dosta zbližila s njim — na koncu konca odlučih, da pođem sama po njega.

I uzmem dječaka, koji je znao, gdje Smolčić stanuje, i on me vodio k njemu. Išli smo netom izravnanom cestom uz brijeg, dok ne dođosmo pred nisku kućicu. Dječak stane i pokaza kuću, a sam kao da nije imao volje ući. Tek se sjetih, da je i on jedan od mojih izbijenih poslanika i već se otvorila vrata, iz njih ispao Smolčić i ne opaziv me, poletio na dječaka.

— „Kaj si pak došel?“ vikne i digne ruku. U to ugleda mene, okrene se i kao strijela poleti u kuću. Ja požurim za njim, ali on mi pred nosom zaključao vrata.

Moja mi je situacija prilično smiješna. Zaboravljam,

da je ta energična ličnost moj đak, pa da ne budem još smješnija, ako otiđem, pokucam.

— Unutra! ozove se Smolčić.

— A kako ću unutra, kad si zaključao!

Čini mi se, da smo se obadvoje smijali.

— No ne trebaš mi otvoriti, ako ne ćeš. Al pristojno nije, da me puštaš pred vratima. Došla sam, da te pitam, zašto ne dolaziš u školu?

Duga šutnja.

— Jesi li čuo, što pitam?

— Jesam.

— Dakle? Zašto?

— Vi biste me tukli...

— Ja?

— Vi ne, ali podvornik.

— A zar ti nisi zaslužio da budeš kažnjen?

I opet šutnja.

— Čuješ, Smolčiću, ti bi mi ipak mogao otvoriti, da uđem i sjednem, noga me boli.

Tišina.

Nâpokon — već sam htjela da odem, zaškrine ključ, vrata se otvore. Ja stupim u tamnu, nisku sobu i malo što ne pregazih dvoje male djece, što se nedaleko praga na podu stiskala, pa zaplašeno gledala čas Smolčića, čas mene. A on se nekako mekanički motao oko jedinoga stolca i bacao s njega Bog znao kakove krpe, napokon ga obrisao i turnuo preda me.

Sjednem i ogledam se. — No sirotinja živi prilično jednako. Mala soba, u kutu ognjište, jedna postelja, malen

stol, klimav stolac, čudnovat zrak, kutovi puni svakakvih krpa, na kojima spavaju djeca, možda dvije tri slike i obično razbito zrcalo — tako je bilo i ovdje. A ipak drugojačije, neobično. Ta tu usred toga darmara stajao je Smolčić tako čvrst i samosvijestan, upravo ohol i zataknuvši ruke u džepove, gledao me, kao da bi htio reći: Eto, ja jesam, ja tebi iskazujem milost i čast. I od te male, čvrste prilike, kao da se sipalo čudno, oštro svjetlo na sve strane, u kojemu se ona još većma isticala.

— Jesu l' to tvoja braća? pitam, a on mi tek kimne glavom, u isti se čas prigne k djeci i onim svojim ubrusićem otare im nosove.

— A šta si ti sam kod kuće?

— Jesam. Sestra je u tvornici, otac i dva brata na poslu, a kuma pere tamo na potoku rubeninu.

— I ti se ne bojiš?

— Čega bi se bojao?

— Pa da dođe — kakav rđav čovjek, da što odnese?

— O dao bi mu ja!... Gotovo je porastao uživajući pri samoj misli, da bi mogao isplatiti onoga, koji bi se usudio dirnuti u njegovo.

— I pravo bi bilo, nastavim ja, — u tuđe se ne smije dirati.

Sad me je razumio. Smeo se i od neprilike sjeo k braći, pa ne mareći tobože za me igrao se s njom.

Napokon se dignem.

— Hvala ti, rekoh, što si me pustio počinuti. Silno me noga boli.

— Pa zašto ste došli? pita isto onako surovo i hladno kao onda, kad smo se prvi put vidjeli, a ja sam opet u neprilici pred tim dječakom.

— Ma tako... Treba mi te u školi. Sve ide naopako. Moj stol prašan, đaci ne nose zadaća...

— Znam, znam, prihvati on živo. Ja sam sve pregledavao, prije nego što ste dolazili.

— Da, a sad nemam nikoga.

— E kad me ne biste kaznili...! primjeti on, zagledav se u pod.

— Dakako kazniti bih te morala, ali poslije bih zaboravila. Znaš, ja moram. Za dobro dijelim hvalu, za zlo kaznu. Krivo bi ti bilo, da si dobar i da te ne pohvalim, a sam bi rekao, da krivo radim, kad te za zlo ne bih kaznila. Nije li tako?

— Hm! zamrmlja on i šuteći isprati me do ceste.

— Hoćeš li doći?

On tek nešto promrmlja, pa se vrati u kuću.

* * *

Došao je, ali ne u školu. Nekoliko je dana kružio oko nje, kao jastrijeb oko plijena. Svaki put, kad sam ulazila i izlazila iz škole, vidjela sam ga gdje stoji ili sjedi na rubu pločnika, a u ruci mu knjige. Dani bili lijepi, prozori otvoreni i od jedanput čujem, kako netko kašlje pod prozorom. Znala sam, on je, pa započnem tobože djeci, no u istinu „kroz prozor“, pripovijedati, kako ljudi poštivaju onoga, koji se za grijeh pokaje

i popravi; kako je sramota izmicati kazni, koju smo zaslužili.

Svršim, a on opet zakašlje, kao da mi hoće potvrditi, da me je čuo i razumio. Sama - sam ganuta i uzbuđena, osjećam, da mi valja upotrebiti taj čas, pa izađem na dvorište. I zbilja! Pod prozorom se skutrio moj Smolčić. Gleda me, al se ne miče, kao da je od kamena. Pođem k njemu, primim ga za ruku.

— Ajde u školu, zovem ga što mogu blaže, al on ostaje nijem i nepomičan.

— Zašto ne ćeš? nastavljam. Kazne ti ne mogu oprostiti, al to će proći. Mi ćemo zaboraviti, a Bog će ti oprostiti i blagosloviti te, ako ne dirneš više u tuđe. Vidiš, i ja sam kadgod učinila nešto, što nije bilo pravo...

Sad se maknuo, pogledao me i iznenađeno i gotovo sretno, a ja nastavim:

— Da, pak svaki put sam podnijela kaznu. I uvijek mi je kazna bila lakša, kad su mi je zadavali ljudi, nego kad me je kaznio Bog.

— A što ste vi skrivili? pitao me i nagnuo se, kao da bi se htio privinuti k meni.

— Hm... Ma svašta! — Sumnjam, da sam ikad bila smetenija, nego što sam bila u taj čas, kad sam kušala, da se ispovjedim svome griješnome đaku, a nemah kada vagati ni mjeriti. Pod Božjim vedrim nebom pred tom dječijom dušom pričinilo mi se, da je moja tako crna...

Tužim se, pripovijedam poroke obične u djece, a

on me gotovo požudno sluša, al pod kraj biva sve nestrpljiviji.

— Ali krali niste?

— Nisam, t. j. primjetim, opaziv da se opet silno snuždio — jesam jedanput. Moj brat imao krasnu kutiju, a u njoj puno, puno slika.

— A te ste ukrali?

— Hm! Da, jesam.

— Pa onda?

— Onda je bilo koješta! I bilo mi je pravo. Zašto sam posegnula za njegovim. Poslije sam ga molila, on mi je oprostio, i sve je bilo opet dobro.

— Al čuješ li ih? Kako su nemirni! primjetim, a baš mi je u horu došla vika i galama mojih đaka, jer već nisam znala, što bih si još primislila i koji bi od mojih grijeha morala prikriti onim poznatim kršćanskim plaštem.

— Ja moram u školu. A ti?

On ne odgovori, ali ustane i pođe za mnom, a kad smo ulazili u razred, on tako poništen, ali ipak čvrst i odlučan, nastala je teška tišina. Morala sam nastaviti onu svoju pripovijest, opomenuti svoje đake, da nije lijepo ni pošteno rugati se nekome, koji bude kažnjen. — Onda izvede podvornik Smolčića, u predsoblju bude izmjerena kazna — moj Smolčić „niti pisnu, niti zubi škrinu", tek se vrati blijed kao stijena na svoje mjesto, a ja nastavim obuku.

Kad je bilo doba, da se ide kući, povjerim Smol-

čiću nove časne službe. On će sabirati novce, što đaci donesu za teke, on će zatvarati moju stolnicu.

Varam li se, il mu je oko zbilja vlažno?...

IV.

Dobar je, i kako je dobar! Pazi na svaki moj mig, uči, pomaže svojim drugovima, a često hoće da me još napose razveseli, pa mi donese kakov kasni jesenski cvijet, a lice mu sjaje, kad ga polaže preda me. A donesem li ja kadgod sjenu iz vanjskoga života u taj mali svijet, on je osjeti i tad me gleda onim svojim oštrim i pronicavim očima nekako nezadovoljno, gotovo uvrijeđeno. I ja se saberem, zaboravljam svoje jade osjećajući, da on ima pravo zahtijevati, da sam ovdje samo njihova i da sve, što nije u savezu s ovim mališima, ima ostati pred školskim pragom. Kadgod, kad me vanjski život kruto pritisne, teško mi je, ali napokon se nehotice pokorim očima toga dječaka, koje kao da mi govore: A što ti tražiš od nas nešto, što sama ne možeš! Zastidim se, otresem se svega, sasvim sam njihova i utješena, kad vidim, da je on to osjetio. I tako je među nama neka osobita sveza, neka vječna tiha borba ali i strah, da jedno drugo ne zateče u kakvoj slaboći. U mene je taj strah promišljen, u njega instinktivan. Kako ću ga ukrotiti i predobiti, podivlja li opet? No on je ponosan i sretan, što vrijedi preda mnom i drugovima i kako je to potpuna izrazita ličnost, on me i priznaje, ali se i izjednačuje sa mnom, pa ja ne smijem biti ni

previsoko nad njim, a nit mi on smije uvrebati slabe strane. Konačno ne znam, uzgaja li on više mene ili ja njega, svakako smo oboje u oštroj školi.

U moje prijateljice zlatno je srce, puno dobrote, naročito za ubogu djecu, i ona mi je poklonila lijepo odijelo za moga junaka. Pridržim ga poslije škole i predam mu.

— Neka dobra gospođa šalje ti ovo, pa želi, da budeš uvijek dobar i pošten.

Bio je silno smeten. Ispod oka pogledavao je na odijelo, a ipak nije pružio za njim ruke.

— No uzmi!

— Hm! Zataknuo je ruke u džepove i gledajući u pod topkao nogom.

— Zar ne ćeš? pitam njega, a pitam i sebe, šta li mu je?

— Je li ona zna, da sam — — —!

Vidim, da ga je moja primjedba uvrijedila, pa se srdim, što sam tako rekla i opet ne znam, kako da radim pred tim dječakom. Napokon se odlučim za istinu.

— Vidiš, ja bih ti mogla reći, da ne zna za tvoj grijeh, ali onda bih lagala. Ona zna. A već sam ti rekla, da se anđeli i ljudi vesele, kad se griješnik popravi. Ti si sada dobar, ja vjerujem, da ne ćeš više takih stvari počiniti, to me veseli, to veseli i onu gospođu, pa baš zato da vidiš, kako ti se raduje, poslala je ovo odijelo, da se i ti veseliš. Još ti poručuje, da možeš kod nje objedovati.

— Hvala, ja imam doma. Sjutra će doći mati iz

bolnice... Na to uzme odijelo, pokloni se, promrmlja: hvala, i ode, a ja ostala i nisam znala, bi li se srdila ili smijala.

Slijedeći dan dođem u školu. Moj prvi pogled pada na Smolčićevo mjesto, ali ono je prazno! — Već smo i odmolili, kad eto ti njega. A kako je lijep u novom odijelu, kako sigurno i čvrsto stupa na svoje mjesto ne obazirući se na žamor senzacije, kojim ga pozdraviše drugovi. Hladno me je pozdravio i sjeo ne brinući se za svoj obični posao, a po tome znam, da mi još nije oprostio. Pozovem drugoga đaka, da otare stol i ploču, a Smolčić se zagledao u prozore, ušiljio usne, kao da hoće zviždati i time mi dokazati svoj potpuni nehaj.

Počnemo raditi. Pregledala sam svoje đake, jesu li uredni, jesu li čisti, a onda k ploči. — Moje mi je odijelo nešto tijesno; imam preko bluze zobunac, a taj je na prsima otvoren i sapet sponom, pa kad na ploči pišem, steže me i ja otkopčim sponu. Svrših, pa se okrenem đacima i u taj mah opazim, da me Smolčić nekako začuđeno i kao pobjednički gleda. Govorim, tumačim, on biva sve nemirniji. Ja se okrenem, pogledam se, nije li što na meni, ali ne vidim ništa. I opet govorim dalje, a on me gleda sve većim negodovanjem. Napokon odlučno i nekako tajinstveno ustane, pođe k meni, pa pokazav na sponu mogu zobunca prošapće: Zakopčajte se!

Nisam se smijala, ali teško sam se svladala. Tek učtivo zahvalim za opomenu, zakopčim tu nesretnu

sponu, a on kao da bi htio reći: sad sam ja tebe opomenuo, pa možemo opet biti prijatelji — poravna stolac, na kojem su bile moje stvari, a onda se važnim licem vrati na svoje mjesto. Činilo mi se, da se istom sada veseli svojemu odijelu, a poslije mi je i priznao. Pitala sam ga, zašto je zakasnio, a on mi odgovori:

— Pošao sam u starom odijelu, onda sam se vratio, da obučem novo.

— A zar ti se dopalo?

— O, sada mi se dopada...

* * *

Jedan mi se mališ zaigrao, pa ne pazi i ne zna, o čemu je govor. Naložim Smolčiću, neka mi donese njegove igračke, a on mi za čas pruži mala olovna konja, što ga je po mojem nalogu konfiscirao.

— Zašto nosiš u školu igračke, kad znaš, da je to zabranjeno? reče Smolčić rasplakalome đaku, a sam s najvećim zanimanjem promatra plijen i kao da mu je žao, što ga mora izručiti.

Meni je neugodan taj njegov požudni pogled, pa brzo spremim konjića u stolnicu, i obećam dječaku, da ću mu vratiti konja, čim bude opet pažljiv, i nastavim obuku.

Kad smo se spremali kući, onda je Smolčić po običaju zaključao stolnicu, metnuo ključ u ormar, zaključao i odmah predao ključ meni, a ja ga metnem na ormar. Sigurno mjesto, kako se meni činilo, jer ga

dijete ne može snimiti, a ja i ne pomislim, da bi se to ipak moglo dogoditi.

Drugo jutro dočeka me podvornik pred vratima, pa me zapita, jesam li ja ostavila ormar i stolnicu otvorenu. On da je tako našao, vidio, da ima u stolnici i novaca, pa se boji, da nije što izginulo.

Požurim se prebrojiti novce — bilo je, što se sabralo za teke — ne fali ništa. Pera, olovke, ma sve je, kako sam ostavila, a podvornik je presretan.

— Hvala Bogu, veli, ja sam se već bojao, da ću morati odgovarati. Ali čudno je, da ništa ne fali, jer sam pred ormarom našao stolac, kao da ga je netko namjestio, da može snijeti ključ...

U taj se čas sjetim zaplijenjenog konja i Smolčićeva pogleda — — — njegovo je mjesto prazno, konja dakako nema.

Ta da, bila sam pripravna, da ću još koješta doživjeti sa Smolčićem, a ipak sam žalosna. Uviđam, umišljala sam si, da već ne će posegnuti za tuđim.

Poslije podne čekao me on pred vratima kao uvijek, kad mi je imao nešto osobito javiti. Smeten, a ipak odlučan, nekom žestokom kretnjom pruži ruku spram mene.

— Eto vam konjića. Našao sam ga...

— Gdje?

— Tu pred vratima. I bio je već sasvim miran i hrabar. Tu, nastavi, kad sam došao, nisam ni gledao na pod, samo sam oćutio, da mi je nešto pod nogom. Pogledam, a to je konjić. A — a — jučer ste ga u stolnicu spremili.

— Pa ti se čudiš, je li, što je konjić iz stolnice odskakao?

— Da, možda ste ga bacili. I oprostite, nisam mogao jutros u školu, glava me je boljela.

— Čekaj, sustavih ga, kad je hotio da otvori vrata, ja ću ti kazati, kako je konjić ovamo došao.

Smolčić se silio, da mi tobože mirno gleda u oči, a ja nastavim:

— Jedan se moj đak vratio s ulice u razred. Bio je otvoren, prazan. On je znao, da je ključ na ormaru.

— Hm, dječak ne može tako visoko, dobaci mi Smolčić.

— Ali on je prislonio stolac k ormaru, popeo se, skinuo ključ, otvorio ormar, izvadio ključ od stolnice, onda je otvorio stolnicu i — — — ukrao konjića. Mislio je, da je sam u školi.

— A tko je vidio?

— Onaj, koji veli: ne kradi, ne laži, jer je grijeh i sramota.

Ostavim ga pred vratima i uđem. Dugo poslije mene uđe i on, pogleda me nešto zastiđeno, nešto prkosno, ali se ne pobrine za svoj obični posao. Ne znam, je li bilo, da mi odmazdi, ili se nije usudio.

A onda započne opet stara igra. Dolazio je kasno, sjedio je potuljene glave, donosio nemarno izrađene ili nikakove zadaće, kadikad je živo nastojao, da me rasrdi i srdio se, što sam se pričinjala, da svega toga i ne vidim. Istina, kadgod mi je bilo malo teško, ali sam

bila uvjerena, da će — kako sam ga poznala, doći do odlučnije zgode, pa sam strpljivo čekala.

Dugo, gotovo mjesec dana.

Išla sam u školu, a bilo je neprijatno zimsko jutro. Snijeg, mokro, sklisko, da sam svaki čas očekivala, e ću se naći na zemlji, bolje u blatu. Nedaleko preda mnom stupao Smolčić, a koji korak pred njim mala djevojčica. Najednoč se djevojčica oklizne, padne i gorko, glasno zaplače.

Smolčić skoči k njoj, digne je, pobere joj torbu s knjigama i sve tješeći je stane joj čistiti haljinicu. Kako se vrtio oko nje, kako joj onda pružio ruku, pa je brižno, nekud kavalirski vodio, to je opet samo njemu slično!

Kad sam ih stigla, nisam mogla, da mu ne priznam.

Već dugo nije tako veselo izgledao, kao u taj čas i dugo me već nije tako prijazno gledao, a kad smo došli u školu, bio je opet onaj stari učtivi i brižni Smolčić. Opet je pazio na svaki moj pogled, na svaki kret, opet smišljao, čim bi mi ugodio. — Pustim ga, da radi, da se brine za neke stvari kao i prije. No hladna sam spram njega i kadgod mi se čini, da on to osjeća, pa da je zato sve uredniji i točniji.

Tako je to trajalo, dok jednoga dana ne zaboravim školski ključ kod kuće. Neugodno mi je, šaljem u druge razrede po ključe, ali ni jedan ne otvara, baš sam zlovoljna. — Smolčić me gleda, dugo, onda priđe k meni.

— Bi li ja otišao po ključ? pita gotovo drhtavim glasom. Ja mu dopustim, a on sav sretan odleti.

Kad se vratio, dade mi ključ, ali ne ode na mjesto.

— No? pitam, a on se sagne čisto blizu k meni i prošapće:

— Kad bi se opet ja brinuo za ključ — kad bi ga opet metali na ormar, — ja ne bi više — —

— Zbilja? Al ti si mi već jedanput obećao...

— Ne bi više... Tako sam želio konja!...

— A — nadoda žešće, — ja sam ga vratio!

— Dobro; ti ćeš sve zaključati, ključ će opet biti na ormaru, odredim, a Smolčić je u istinu blažen...

I održao je obećanje, ne podaje se više svome grijehu, ne dira u tuđe, nekako se primiče uzoru đaka, a ipak je tako svoj, tako nekud gospodski u svojoj poslušnosti...!

V.

Dočekao me pred vratima. — Pomozi Bože, pomislim, što je opet! Smolčić me samo u izvanrednim slučajevima pred vratima čeka.

— No? Što se dogodilo? pitam, a on me nekakvim sažalnim pogledom motri i kao da traži zgodne riječi. Napokon će pogledav ne stranu:

— Ja ne ću više u školu.

— Šla?

— Da! Onda — svejednako gledajući nekud mimo mene, nastavi brzo: Otac nema ovdje posla, pa idemo u njegovu domovinu. U Štajersku.

Bila sam iznenađena i zašto da tajim? — i ža-

losna. Istina, zadavao mi je dosta brige i posla, al što je to prema zadovoljstvu, koje me je ispunjavalo, kadgod bi se naša borba svršila, a ja pobijedila. Tek on mi je, dakako nehotice, razjasnio one riječi, što sam ih nekada u školi čula: „Uzgoj je umjetnost...“

Sada će ta umjetnost spavati kao živac, o koji ne biju, a ja ću voditi svoje pospano stado od jednoga dana u drugi, ono će, dok je preda mnom, ići lijevo ili desno, ne pitajući nikada zašto, nit oduševljeno slušajući nit s uvjerenjem prkoseći...

A onda, kad se sjetim, kakav je došao onaj prvi dan, i kad ga sada vidim! Ta bio je tako surov, neuredan, a sad je tako čist, siguran, tako gospodski svoj i često me iznenađuje upravo finim, nježnim mišljenjem.

Baš jučer tumačila sam im redak iz knjige: „Što volim“, pa ga zapitam, što li on voli?

— Volim vedro nebo, odgovori, kad sunce sja i ptice pjevaju. Ja bih slušao i brao cvijeće.

Tako sam se zamislila, a on stajao preda mnom, ne gledajući na me, topkajući nogom po tlu, kako je to običavao, kad je bio uzbuđen.

— Strašno mi je žao, rekoh. I sad me istom pogleda.

— I meni, al što ćete, kad moram. Tata je dobio list, tamo ima još svoj dio, pa ćemo lakše živjeti. Ja bih radije ostao... Al što ćete, ponovi, kad moram.

Osjećam, hoće da me tješi, što ću ga izgubit, pa mi ističe taj „morati“, koji sam ja toliko puta njemu tumačila.

— A kada odlaziš?

— Sjutra u jutro. Rekao sam majci, neka dođe poslije podne u školu po svjedodžbu i — i da vam zahvali, dometne tiho.

Onda uniđosmo. Mislim, da sam taj dan barem deset puta tražila zgode, da govorim, što se smije i što ne smije, a Smolčić me pažljivo i ozbiljno slušao, znajući, da zapravo govorim njemu.

Poslije podne doveo je svoju majku, visoku, slabu ženu poniznih, plahih očiju, koje su neprestano u suzama plivale.

— Meni je vrlo žao za vašega sina, voljela sam ga.

— Jest, jest, tako ste mu bili dobri. Tako ste mu bili dobri. Ah! uzdahne i otare suze, šta ćemo, šta ćemo! Pa hvala lijepa, Bog vam platio, dometne primivši svjedodžbu. Tako ste mu bili dobri, on sam to kaže.

— Je li tako? pitam ga, a on ne odgovori, tek kimne glavom. — No vidiš, nastavim, onda me ne zaboravi, ne zaboravi, što sam te učila. Tko zna ne ćemo li se još jedanput sastati. Ja bih se tako veselila, da te nađem poštena, vrijedna čovjeka, koga svi vole i štuju.

Smolčić me pogledao, a u oku mu bilo toliko boli i cijelo mu se lice trzalo, al on se junački držao.

— Hoću, reče usiljeno mirnim glasom. Ja mu pružim ruku, on je prihvati i poljubi, onda se naglo okrene k majci. — Hajdemo, reče, pokloni se preda mnom, dovikne svojim drugovima „s Bogom“ i mirno, sigurno pođe k vratima. Tu je pustio, da najprije izađe mati, onda se još jednoć okrene k meni, pogleda me, ode.

Vrata se zatvorila, al za čas čujem bolno, prigušeno jecanje. Izađem na hodnik i nađem Smolčića. Stisnuo je glavu u majčino krilo i gorko, gorko plakao, a mati je i opet ponavljala svoj: tako ti je bila dobra! Tješim ga, uzalud! On se baš rasplakao, i što se prije više silio, da bude miran, sad se sve više podaje boli. I opet moram govoriti inače, nego bih govorila djetetu. Pripovijedam, da je to tako na svijetu, da moramo ostaviti ono, što volimo, pa da sam i ja izgubila već više ljudi, koji su mi dobri i predobri bili. Moralo je biti, kažem, tek sam nastojala, da budem takova, da bi se oni veselili, kad bi me opet vidjeli.

Polako, polako stišavao se njegov plač. Onda se on naglim kretom uspravi, pogleda me i zapita:

— Zašto je tako na svijetu?

— Hm, zašto!

Prije nego što sam mogla smisliti, što da rečem, nestalo je Smolčića.

— Tako ste mu bili dobri, reče mati, a onda ode i ona...

Bilo mi je čudno pri duši, tako teško i tako voljko. Eto, umišljala sam si, probudila si tu mladu, snažnu dušu, otvorila si je dobrome, položila si u nju vrijedne klice i ostat ćeš joj duši mila uspomena, koja će i u daljini djelovati...

Tako sam mislila. — I ne samo taj dan, nego i mnogo poslije i mnogi put...

VI.

„U more vjekovječno kapnulo je gdjekoje ljeto srećno i nesrećno“, — prohujilo je i zlo i dobro nad mojom glavom, a ja sam je eto veselo nosila u gore, u slobodu. Samo što nisam klicala sjedajući u vlak, a kad se maknuo, kad je iza mene ostajala moja svakidašnja bijeda, činilo mi se, da ne ide tako brzo, kako bi morao.

U Zidanommostu morala sam čekati na drugi vlak, koji bi me vozio dalje, a da mi bude manje dosadno ono dvije — tri ure, što moram utući, uspnem se uskim putem, što vodi iznad kolodvora na brdo. Sunce pripiče, silni se bregovi ogrnuli sivkastom parom, ugrijani zrak titra, a tamo se duboko talasa zelenkasta Sava. Naslonim se na ogradu, pa gledam niza strminu i — sanjam. Najednoć začujem korake i nekakav zveket. Okrenem se, tamo na zavoju zabliještili šiljci dvaju bajuneta, zatreptjele žandarske perjanice, a domala pojavili se i oni sami i približavali se čvrstim, odmjerenim koracima.

Dva žandara, a među njima stupao dječak od kojih četrnaest godina unakrst svezanih ruku.

Nemila slika, i već hoću da se okrenem, da je ne gledam, al ko da mi nešto priteže pogled baš na dječaka. Tako su mi poznate te kretnje, taj čvrsti, mirni korak i kako to gotovo oholim mirom nosi glavu... Već su mi sasvim blizu, i ja vidim onu snažnu kao dlijetom i kladivom izbitu glavu — sad me dječak po-

gledao — iznajprije nehajnim praznim pogledom, onda mu se raširile oči, oko usana zadrhtalo i on stao kao ukopan.

— Smolčić! — otelo mi se iz ustiju.

— Marš! zavikne žandar i sve troje ode dalje i dalje, a ja stojim i gledam za njima nijema i bez misli...

Ne znam, kako sam došla na kolodvor. Motam se među svijetom, ugibam se sasvim mekanički ovim ljudima, tražim Smolčića i bojim se naći ga. Žalosna sam i kao ponižena. On je bio neka svijetla točka u mojem školskom životu, nešto, što me je tješilo i dizalo u onim časovima, kad mi je taj život podavao jada. — A sad! — Kakvo sam sjeme posijala u tu dušu? Što sam zla iščupala? Čim sam pokazala, da mi nije zanat, tek da naučim pisati i čitati... t. j. savršeno pisati i čitati!?

Prenem se i pogledam, netko me se taknuo — žandar, jedan od onih, koji su vodili Smolčića.

— Oprostite, reče dotaknuv se prstima šešira, vi poznate dječaka, koga smo uhvatili.

— Poznam, bio mi je đakom.

— On vas moli — nešto bi vam rekao.

— Rado.

Žandar me povede u restauraciju III. razreda. Bila je tamna, prazna. U najdaljem kutu sjedio drugi žandar, a uz njega Smolčić. Naglim kretom ustane, nekako žestoko podigne one svoje sapete ruke i kao da se sada sjetio, u kakvoj je situaciji, obori glavu, pa me pogleda onako ispod oka, kako je nekad znao.

Pristupim k njemu.

— Zar si me prepoznao? pitam ne znajući zapravo, što da kažem.

— Nisam krao!

Njegov je glas silno odjeknuo praznom sobom, a bilo je u njem kao prigušeni plač i kao neko zadovoljstvo.

A meni je odlahnulo.

— Pa što si učinio?

— Upalio sam krčmu, odgovori on gotovo oholo.

— Za Boga!

Videći, kako sam se prepala, obori glavu, a onda mi stane tiho al mirno pripovijedati, miješajući čisto hrvatske riječi, kojih se još sjećao, sa slovenskima, da se otac za neko vrijeme sasvim podao piću, da je u „Francovoj birtiji“ sve zatrošio. Sad je mati bolesna i leži, a otac ih je tukao — i nas i mater, — naglasi. — Istjerali su nas iz naše kućice, jučer smo spavali na polju, na travi, a mati bolesna! Otac prodao Francu i postelju, na kojoj je mati spavala, pa zapio...

— A ja, zaključi široko me pogledav, zapalio krčmu. I bilo je u njegovu glasu još nešto, čega nije izrekao, al meni se činilo, da mi veli: ja bih to i opet učinio.

— A je li sve izgorjelo?

— Sve!

— A je li tko od ljudi?

— Ne, nije bilo kasno...

— Al da jest?

— Hm! Franc? Zašto je davao ocu piti?

I opet je Smolčić rastao preda mnom daleko nad

svoje godine, nad svoj okoliš, snažan, odlučan, samosvojan, kao što je nekoć bio, material za vođe ili — razbojnike ili luđake.

U to zazvonilo. Žandari ustali, uspravili se, poravnali oružje, a Smolčić se trznuo i ukočio.

— „Ubogi vrag“, reče mi jedan žandar njemački. Malo prije je priznao, da je upalio krčmu. Al taj ih je krčmar i zbilja spravio na prosjačku palicu. Cijelo ga selo kune. Okrenuv se k Smolčiću nastavi: Sad će ti blaže suditi, jer si priznao!

On tek slegnuo ramenima, pa me vedro pogledao, a ja sam primila gotovo ne znajući što činim, njegove sapete ruke.

— Ne valja tako, ne smijemo sami krojiti pravdu. Time ravna Bog, rekoh.

Opet zazvonilo. Smolčić se pokloni onako sasvim na školsku i mirnim, sigurnim korakom izađe iz sobe...

Ispratih ga pogledom, sve dok nije unišao u vlak, dok nije i vlak odjurio.

Taj put ne nađoh pravoga pokoja u svojim brdima. Toliko sam toga mislila i mislila...

EUGEN.

Lijep, vitak dječačić sjedi sam u prvoj klupi, bistro i otvoreno mi gleda u oči, a male je ruke složio na klupu — on jedini kao da znade kako se treba ponašati u školi...

Sam Bog zna, kako je k meni zabludio, — jer išlo kod upisivanja po redu ili po slučaju, mene zapane sve i samo ono, što nitko drugi ne će. Da stanujem kod Save, namjestili bi me sigurno na školu u gornjem gradu, a tamo gdje jesam, dadu mi „B“ ili ako postoji „C“ razred; opetovnjaci, zamazanci i poderanci, sve se to nakupi u moj razred, — a ja — dakako da se srdim. Prvi se dan pravdam s „ravnajućim“ i s kolegama; kadgod manje, kadgod više žestoko pitam sve po redu: zašto baš meni i uvijek meni? Drugi treći dan moja se srdžba taloži, za nekoliko dana pitam to već istom rezignacijom, kojom pitam život, zašto baš meni i uvijek meni toliko bijede?... Pa kad ne odgovara, odlučim opet pričekati, dok dođem onamo, gdje će mi odgovoriti na sve ono, što ja na ovome svijetu ne razumijem. A onda — prije

nego što se razaberem, već ovi mali jadnici nađu put do moga srca, a ja stanem kucati po njihovom, pomirujem se sa svojom sudbinom... i nosim križ svoj, da mi bude laglje — pjevajući! —

Da, čudo se dogodilo! Mali Eugen, lijep, čist, fino odjeven — pa ga zapisali u moj razred! Gotovo ne vjerujem svojim očima i očekujem, da će se sad na ispostaviti, da taj dječak ne spada k meni. Al on ipak ostaje. Sjedi baš preda mnom i gleda me svojim veselim iskrenim očima tako pouzdano, da mi je drago svrnuti pogled na njega. Čini mi se, da od zamućene vode pristupam k bistrom vrelu i kao da mi se duša pere u njemu.

Nešto toplo i sigurno struji od tog mališa, sav je tako vedar i zadovoljan, upija školsko znanje s najvećim zanimanjem, a desi li se, te ja moram zagrmiti na njegove drugove, on me gleda nekako lukavo, kao da bi htio reći: Grdi ti koliko te volja, znam ja, da tako ne misliš! —

Na sjednici tuži se „ravnajući“, da naši učenici odilaze kući s velikom bukom, da se natjeravaju po ulici, a čitav učiteljski zbor upire oči na me. Dakako, da su to opet moji đaci bili, da čiji bi ako ne moji? — Baš prije nekoliko dana izvela sam ih iz škole, kad bijes nanese vojničku glazbu. Vojnici zasvirali, a moji izabranici se s urnebesnim „hura“, razbježali za njom. Nisam osjećala, da sam dužna oponašati kvočku, koja je vodila pačiće, a oni otplivaše vodom, kud ona ne može, pa se tiho odšuljah kući, a moram reći i

nekako zadovoljna u duši, da moju četu bar glazba dira. Naravno na sjednici toga ne smijem reći, pa skrušeno pristajem na to, da svaki član učiteljskog zbora ima svoj razred voditi do ugla prve ulice, kako se ne bi takve nepodopštine pred školom ponavljale. Rado bih pitati, tko će odgovarati za nepodopštine s onkraj ugla, ali uviđam, da je bolje mudro šutjeti.

Pa tako vodim svoju četu do propisane mete, a u duši molim sve glazbe od vojničke do veteranske, da ne dođu na moj put, jer da dođu i zaigraju, znam da bi moji đaci malo marili za sjedničke zaključke.

A moj Eugen stupa uza me u prvom redu i svaki čas nešto zapitkuje. Nije mu dosta, što je u školi čuo, a pita tako pouzdano kao da i ne sanja, da bi mogao uzalud pitati. Najednoć stane i sav se razred zaustavi. On se zagledao veselim i sjajnim pogledom u ženu, što je stajala na cesti, te isto tako veselim i sjajnim pogledom motrila dječaka, pa kao da ih nešto priteže, oni u isti čas pohrlili jedno k drugome. Ona stavila na tlo veliku plitku košaru, u kakovoj pralje nose rubeninu, a on se privijao uz nju mekano i gipko kao malo mace kad ga gladiš.

I budne mi jasno zašto je Eugen tako siguran i veseo. Osjećala sam, da raste u onoj neiskazanoj ljubavi, koju daje samo mati, al zbilja mati! I bilo mi je nekako žao onih mojih divljaka, koji živu bez toga svjetla.

I onda sam ih češće viđala, kako idu jedno uz drugo, — ona svojom košarom, a on s torbicom na

leđima, vazda s one strane, gdje nema košare, da može držati majčinu ruku. Mališ izbacivao noge da mu budu koraci što veći, ona koracala što je mogla sitnije, i tako su išli ulicom živahno razgovarajući kao da se nisu bar nekoliko dana vidjeli i kao da izvan njih dvoje nema ničega više na svijetu. Kad su došli do škole, onda bi ona stavila košaru na zemlju, onda bi još jedanput poravnala odijelo po njemu, još jedanput pogledala, je li u torbici sve u redu, je li rubac u džepu, pomilovala ga po obrazu i — sad kao da su tek počeli razmišljati, koji će prije otići. On bi još uvijek našao neki povod da se privine k njoj, ona bi još uvijek našla kakovu nit na njegovu odijelu, koju je morala skinuti, dok konačno nije Eugen unišao u školu. Tad bi istom mati dignula košaru i otišla svojim putem...

No među svojim drugovima Eugen je nekako osamljen. Uz njega sjedi dječarac, ali nikad ih ne vidim da razgovaraju. Ustreba li susjedu nešto, on upravlja svoje molbe na one, što sjede u drugoj klupi i pričinja se, da ne vidi, kako mu Eugen pripravno nuđa što treba. U igri, na odmoru ne ide nitko k njemu; ne dođe li mati po njega, on se ili pridruži meni ili ide sam kući i onda redovno čujem tamo iz zadnjih redova porugljivi smijeh. „Danas će bebica sama kući", veli jedan, a ja poznam po glasu da je Lovro, velik deran, koji je već dvije godine odsjedio u prvom razredu. Da zapriječim take primjedbe, idem iza đaka, no ta mi politika ne koristi, one se javljaju iz prvih re-

dova. Bojim se, da ću stvar pogoršati, ako se očito zauzmem za Eugena, pa se više brinem da doznam, kako djeluju poruge njegovih drugova na nj. — Hvala Bogu, nikako. On ih podnosi tako mirno i sam mi tumači, da su drugovi zli, pa im je žao, što „mene moja mama jako, jako voli". — I kako se ne miče ni Eugen ni ja, prestaje se moja družba brinuti ide li „bebica" sama kući; prijateljstva ne osjećaju za njega, ali mu idu s puta i ne draže ga više.

Pa valjda bi tako bilo i ostalo, da nije jedanput banuo u školu Lovro povezane glave. Obuka je već otpočela i on dođe k meni, izmuca nešto da nije mogao prije doći, ali ne htjede da mi kaže, zašto je zakasnio. Pitam ga, šta mu je na glavi, on šuti, a na to dovikne njegov susjed: Mati ga je udarila...

I sve su one oči gledale Lovru tako mirno i nehajno kao da to nije ništa neobično, tek Eugenove se raširile kao u silnome čudu.

— Vidiš Lovro, zašto ne slušaš majke, primjetim. A je l' te boli? Jesi isprao, pitam, opazivši krvave mrlje na zavoju. Pa čime si to povezao, zamazana je krpa!

— Ja imam čisti rubac, klikne Eugen, skoči iz klupe k Lovri, al Lovro kao da je podivljao. Surovo otisne Eugena i odleti na svoje mjesto.

Imala sam posla, dok sam sklonula Lovru, da ide sa mnom k vodovodu i da si dade isprati ranu, koja baš nije bila velika. Činilo mi se, da ga je više bolila Eugenova ponuda i moj prikor, jer odsad nije pro-

pustio zgode, a da ne podraži Eugena, da mu ne učini na žao gdje i čim god može.

A ja znam, da on trpi od želje za ljubavlju, u kakovoj živi Eugen i da ga zato mrzi, pa imam dosta posla pazeći, da ne dođe do ozbiljnog napadaja.

II.

Bilo je doba Bura i Engleza. Svi su đaci naše škole živo pratili događaje u Africi, ali moji dakako najviše. Lovro se dapače vrlo zanimao, kojim bi se putem najbrže došlo u pomoć Burima, i bio silno žalostan, kad su mu na karti dokazivali, da je za brzu pomoć ipak nešto predaleko iz Zagreba u Afriku. Da ga utješim, vjerno sam mu pripovijedala o svakoj pobjedi Bura. — To je on međutim već prije mene znao i đacima pripovijedao, a kadgod sam mu podala izrezak iz novina, da sam čita. — Pa gle, što se nije postiglo dvije pune godine, došlo je sad da i nisam znala kako. Lovro je naučio izvrsno čitati!...

Najednoć — valjda zato, što su Englezi nešto predaleko, potražili i našli su moji đaci neprijatelja malo bliže. Jedan je mališ ozbiljno tvrdio, da A razred „drži s Englezima“ i ja opažam, kako sva ta mlada vruća srca uskipiše negodovanjem na svoje drugove u A razredu. U razgovore o ratu mudro uplićem sve nazore Berte Suttner, slikam im strahote i divljaštvo rata, no malo sam postigla. Činilo mi se dapače, da gubim njihovo prijateljstvo — a tek sam si ga malo stekla.

Napokon — unatoč mojim trijeznim razlaganjima sraziše se neprijatelji. Tamo negdje u šumi izvan grada razvio se žestok boj i svršio se time, da su drugi dan došli đaci A i B razreda, kako se već dolazi iz rata. U mojem je razredu bilo lako i teško ranjenih; neki došli povezane glave, nekim je bilo izgrebeno lice i ruke, a nekim je tek odijelo odavalo u kakvom su poslu sproveli četvrtak. Ali svi su oni izgledali tako zadovoljno, kano da su učinili velika djela i gizdavo mi pripovijedali o svim potankostima bitke, u kojoj su Buri sjajno nadvladali, pa se začudili, kad je u sobu stupio seljak i tužio, da su mu ratujuće stranke razbile prozor i zatražio odštetu.

Nastala istraga i otkrila one neke potankosti, o kojima su krivci šutili. Englezi bježali ispred Bura, pa se sakrili u neko dvorište. Lovro, burski general, naloži svojoj četi, da zauzme tvrđavu i s poklikom „smrt Englezima“ stadoše bombardovati zaklonište Engleza. Kamenje je letjelo preko plota u dvorište, al kako već biva, da baš svaki naboj ne pogodi cilja, zaleti se jedan kamen u prozor. Sud je glasio ovako: Ratujuće stranke plaćaju ratnu odštetu, generali ostaju preko objeda u zatvoru, a onda slijedi skupni zatvor Bura i Engleza.

Dakako, drugačije ne može ni biti. Tko je kriv, nek bude i kažnjen. Tako mislim gledajući Lovra, koji mirno prepisuje štivo iz knjige i češće pogledava na me, pa se nešto zlorado smješka. Okladila bih se, da se pita, što sam ja skrivila, te sad s njime sjedim u

sužanjstvu. Uvjerena sam, da me žali, što bar nisam bila u ratu, kad već moram biti u zatvoru, i kao da mi hoće reći: drugi put budi ti general, ako dođe do kazne, ti ćeš sjediti sama.

— Čuješ Lovro, pitam ga, kako to, da nisi i Eugena pozvao u rat?

Lovro se prezirno nasmiješi, pa mi odgovori: Kud bi on bez Eugenice, a bome, ona se — ženska — ne će s nama tući!

— Naravno, takve važne stvari moraju već dječaci sami obaviti, potvrdim ja. A reci, zašto ti njegovu majku tako nekud prezirno zoveš Eugenica i zašto joj se uvijek rugaš?

— Hm tako, kad je tako — ne zna on dalje.

— Misliš da nije taka, kao što su druge majke.

— Da, potvrdi Lovro živahno. Mi svi idemo sami u školu i iz škole, a ona tu pravi takve komedije s njim. Što ga vodi za ruke, kao da još ne zna hodati, kao da je bebica.

— A tebi to nije pravo?

— Ho, meni je svejedno, neka ga i nosi ako hoće?

— Pa zašto se srdiš?

— Šta bih se ja srdio, reče junački general, a glas mu zadršće od uzbuđenja,

— Je li Lovro, tvoja te majka ne miluje, govorim tiho, a Lovro obori glavu. Nešto mu zadršće oko usana i kao da me to nešto privlači k njemu. Sjednem uza nj i mislim, da mu moram pripovijedati, da nisu svi ljudi jednaki, ni sve majke, ali da ipak sve ljube svoju

djecu, tek da neke imadu više njih, pa se ne mogu toliko brinuti i baviti sa svakim kao Eugenova majka, koja ima samo njega. Iz njegova lica čitam, da ga doduše ne uvjeravam, ali da mu je milo.

III.

I u ovaj moj mali svijet dopiru valovi, što su ih tamo vani uzmutile poklade. Dakako, da su ti valovi slabi, al je slab i žal, o koji udaraju.

Gdjekad mi je gorko i odvratno gledati đače, koje mi dolazi ponedjeljkom mamurno i blijedo u školu, pa mi onda na pol umorno, na pol nekud ponosno veli, da je bio na „balu". — Šutim — što da i rečem. I ona sirotinja hoće da jedanput izađe iz svoje mračne bijede u sjaj i bučnu radost; ona ne traži elegancije, plinskih svjetiljaka i skladnog orkestra, dosta su joj petrolejke i dva — tri tamburaša. A roditeljska ljubav hoće da se provesele i djeca. Nek jedu, nek piju, kad već ne plešu!

Jednog se ponedjeljka i Eugen dovukao u školu blijed i mamuran. Fale mi njegovi veseli pogledi, svježost njegova lica, ozlovoljuje me njegovo neprestano zijevanje...

— Šta si i ti bio na „balu", pitam ga, — on umorno ustaje, pa tek kimne glavom, a neko hladno razočaranje obuze mi dušu. Ne ću dalje pitati, moram se siliti da budem sabrana, a svejednako mislim na Eugenicu i srdim se na nju i na sebe. Napokon —

zašto joj zamjeram — htjela se proveseliti, naplesati jedanput u godini, a kome da ostavi ljubljenog sina. I ozbiljno se uvjeravam, da to nije upravo ništa i da se ne će opetovati.

No drugi ponedjeljak dovuče se Eugen isto onako mamuran i blijed, a tako dolazi redom svakog pokladnoga ponedjeljka i poslije svakog sveca, a mene boli promjena, što ju na njemu opažam. Postao je sjetan i tih. Vesele njegove oči kao da se provukle maglom i on kao da je tek tijelom u školi. Nit sluša što govorim, nit zna što pitam. — Šećem pred školom i čekam dok dođe. I dolazi kao uvijek s majkom, ali meni se čini, da mališ ne stupa više onako veselo i sigurno uz nju, a i rastanak kao da nije sada tako težak. — Još me većma iznenađuje, što Eugen ne ide više sam kući, kad ne dođe mati po nj. Sad mu se priključuje koji đak, dapače jedanput sam opazila i Lovru, gdje koraca uz njega!

Naslućujem, kakva se oluja sprema nad Eugenovom glavom i — pogodila sam!...

Računamo — prava muka! Da su tri jabuke u džepu, u rukama ili u tuđem prozoru, to moji mali razumiju, ali da mogu tri jabuke biti u tri jabuke jedanput, u šest dva puta i t. d., to ne ide u njihove glave. I što se ja dulje kapriciram da im dokažem, da su tri jabuke u tri jabuke zbilja jedanput, to oni bivaju sve nehajniji za moju tvrdnju. Gdjekoji me gleda kao da hoće reći: a što me to briga, a Lovro — on se baš živo zabavlja s nekakvim papirom.

— Hej, Lovro, doviknem, dođi amo. Ti barem znaš, da su tri jabuke u tri jabuke jedanput, pa daj ti to mjesto mene dokaži svojoj braći.

Malo oklijevajući pokupi se Lovro, pak dođe otvorenim prostorom između klupa. Kad je prošao mimo Eugena, palo je nešto bijelo u njegovu klupu. Pođem k njemu — šta je to? zapitam, a Eugen me tek sanljivo pogleda.

Dignem smotak papira, što je ležao uz njega. Bilo je „nebo i pakao", zabava, koja je u modi svake zime, kad đaci ne znadu čime kratiti vrijeme, dok dođe saisona špekulja, koja počinje redovno u rano proljeće.

Pogledam Lovru. On stoji preda mnom sav zažaren u licu, pa ispod oka škilji na „nebo i pakao" — a Eugen stoji u svojoj klupi i šuti.

— Zašto si mu to dobacio, pitam i — ne mogu zaboraviti, kako me je Lovro pogledao. Bilo je nešto tako dobro i stidno u njegovim očima, nešto, rekla bih fino i nježno, kad ih je svrnuo na Eugena i — ja sam razumjela!

Moram pogladiti onu kuštravu Lovrinu glavu — tako od srca pogladiti i zavrnuti mu s čela one vlasi, koje nikada ne pomiluje materinska ruka. I tiho, tiho pitam:

— Je li, htio si ga razveseliti?

A on podigne oči k meni, pa stisnutim zubima nekako srdito šapne:

— Eugenica se ženi!

Ne znam, što vele školski propisi, kako da učiteljica

postupa u takim zgodama — ako se ne varam, ja sam privinula k sebi onu bučastu Lovrinu glavu i — da sam sama pokušala sreću s onom igrom, što ju je on dobacio tužnom drugu, otvorio bi se komadićak neba. I mislim si, možda ipak ne će svijet propasti, ako moji učenici jedan dan poslije shvate, koliko puta je tri oraha (da bude promjene) u tri oraha, pa prekinem računstvo i razgovaram s tim mališima i pripovijedam im pripovijesti sve one, koje sam najradije slušala, dok sam bila dijete. Hej, kako su mi veseli, ta ja gotovo i zaboravljam Eugenovu bol. Ali Lovro me razumije!

IV.

— Gospojice, vi imate jednoga jako zločestog đaka u vašoj školi, reče mi mlad, na radničku odjeven čovjek, koji je pred školom očito na me čekao.

— Jednoga, pitam, bit će ih sigurno više, koji baš nisu, kako bih ja željela. No kojega mislite i što je učinio?

Čovjek se malo zbunio, a onda mi pripovjedi, da mu jedan đak na ulici svaki put štošta dovikuje, jučer je dapače za njim kamenje bacao. Molim, da ga oštro kaznite, dovrši uzbuđenim glasom, jer ako ga ja uhvatim...

— Morala bih znati, koji je.

— Velik je, mogao bi već u trećem razredu biti. Ha, tu je! klikne i pograbi moga Lovru za šiju. Tu je, čekaj ti...

— Pustite ga, viknem i ja uzbuđeno. On vas ne će više vrijeđati, jer ću ga kazniti.

Čovjek pusti Lovru, a on odleti kao strijela u školu. Obećavši da ću krivca strogo kazniti, otpravim tužitelja, pođem pred svoj razred i zovnem Lovru. Morala sam zvati i po drugi put i dosta dugo čekati, dok se on odlučio da izađe.

— Dragi Lovro, što si opet učinio? Je li istina da ti onom gospodinu ne daš mira, da ga vrijeđaš, čak i kamenje za njim bacaš?

— Jest, reče Lovro tiho.

— A zašto za Boga. Ti ipak znaš, da to ne smije biti.

Šutnja.

— Što ti je učinio?

I opet šutnja.

— Ti ga uopće ni ne poznaš?

— Poznam ga, govorio on lagano.

— Pa tko je?

— Onaj, koji hoće Eugenicu oženiti....

I sad nastade razgovor za cijelo najčudniji od svih, što je ikad bio između učiteljice i đaka. Lovro tvrdi, da je ovaj čovjek sasvim suvišan ne samo za Eugenicu, nego i za čitav svijet i sve izgleda kao da je uvjeren, da bi ga trebalo sa svih strana kamenjem. I ova — Eugenica — dovrši prezirno i gnjevno, što joj treba muža?

Zapravo ne znam, što bih odgovorila na to pitanje, konačno pripovijedam, da Eugenica to čini valjda baš

*

radi Eugena. Tako rade mnoge matere, udadu se po drugi put, da djeca dobiju oca, koji pomaže skrbiti. Pa će valjda i Eugenu biti bolje.

— O, njemu je bilo prije sasvim dobro, prekine me Lovro.

— To ti misliš, dragi moj. No glavno je, što misli Eugenica. — Znaš što, ja ću nju pitati.

— Hoćete? Čisto se uslobodio i razbrbljao. Recite joj, nek toga ne čini. Ima vremena dok Eugen odraste, naručivao mi je.

— Da, hoću, sve ću joj reći. A što ću s tobom? Morala bi te kazniti.

— Pa da! I opet je stari onaj Lovro, koji ne mari za kazne ni opomene.

— Znaš što, domislim se ja. Ti ćeš onome gospodinu...

— Fff — gospodinu...

— No?

— To je gospodin, koji siromahu otimlje mater!

— Slušaj, nastavim ja odlučno, ti ga ne ćeš više vrijeđati, tako dugo ne, dok ja ne govorim s Eugenicom. Onda ćemo dalje zaključiti. Hoćeš li mirovati i čekati? Obećaj, ti si pošten dječak, ja ću ti vjerovati.

Napokon se odluči Lovro. Hoću, reče tvrdo.

I mi uniđemo u školu i radimo. Meni je tako lijepo, tako drago, a ipak nekom sjetom pogledavam na Lovru. Kako ono reče Turgenjev, da je u svakom čovjeku nešto ili od Don Quichota ili od Hamleta.

Moj je Lovro uhvatio veliki dio Don Quichota — bit će jedan od onih, koji žive za druge. I prvi put vidim, koliko je dobrote u njegovim očima, pa mi se čini, nešto svijetlo ide od njega, od toga zamusanog derana. Čini mi se da se to svijetlo krili oko njega sve tamo do Eugena i kad me pogleda, onda mi je kao da me s njim veže čvrsti savez u zaštitu jednog srca koje trpi i — šuti!... —

V.

Nikako ne mogu navrebati Eugenice. Mali dolazi sam u školu, tiho sjeda na svoje mjesto i sanja otvorenim očima, a Lovro iz svoga kuta nekako nestrpljivo pogledava na me. Znam, rad mi je reći: pa kad ćeš učiniti, što si obećala? Prava muka takvo obećanje.

Napokon uhvatih Eugenicu, t. j. potražih je u njenom domu i nađoh je u kuhinji, za koritom punim rubenine. Opaziv me sva se usplahirila, stepla s ruku sapunicu i otrla ih pregačom. — O gospođice, gospođice, govorila je zabunjeno, molim, izvolite u sobu i brzo otpaše pregaču, baci ju u kut i pođe preda mnom, pa mi otvori vrata. Uđem u malu sobu, s priprostim namještajem, al je u njoj sve sjalo i mirisalo od čistoće, a nemam ni kada da se razgledam. Oko mi zapelo o muški šešir i kabanicu, što je visjela u jednom kutu, a ispod nje na podu stajale muške cipele i — bilo mi je jasno, da je misija, koju je Lovro navalio na me, suvišna.

— Došla sam vas pitati, možete li i moju rubeninu prati, rekoh dosta zabunjeno.

— Kako ne, gospođice, klikne ona, sve da imam previše posla, radije bih odbila druge nego vas. Ta vi ste mome Eugenu tako dobri.

— A gdje je Eugen?

— Baš sam ga malo prije poslala da Janku —

— — časak je smeteno šutila, onda nastavi: odmah će doći.

— Nekako mi se čini slab, bolestan?

— Janko? — upita živahno.

— Ne, Eugen. Sasvim se je promijenio.

— Da, odgovori ona mirnije. Ne znam, što mu je, gotovo ništa ne jede. Morat ću s njime doktoru, samo je tako teško od posla.

— Sad ga već dugo niste dopratili u školu, čini, mi se, da je vašem sinu bilo jako drago.

— Ah, gospođice, reći ću vam, kako je, započne Eugenica nekud odlučno. Prije sam bila sama, pa sam mogla samo sina pjestovati — a sad imam i „njega“! On je na poslu, ja mu moram nositi zajutrak, tako ne dospijem ići s Eugenom. Tako mi je teško, Eugen se nikako ne će priučiti na njega, a ipak mu je tako dobar. I meni je dobar. Što zasluži donese i dade, ništa ne potroši sam — sasvim je drugačiji nego pokojni.

Kako su joj oči sijevale, dok je to govorila! — Da, da, previše je gledala Janka, a da bi vidjela, što biva s Eugenom. Razgledam se po sobi, činilo mi se, da ga vidim tamo u kutu, gdje sjedi tiho i nepomično

kao sjena, stisnut sam u sebe i gleda svoju mater, koja nema više vremena za njega.

Oprostim se i odem. Kad ja iz kuće, eto pred kućom Eugena i — Lovre. Ne znam zašto — ali nisam mogla pred tu dvojicu. Moj Don Quichot nosi rogožarčić, iz kojega proviruje lonac i baš predaje rogožar Eugenu.

— Samo ti meni reci, kad ćeš morati nositi jelo, pa ću ja s tobom.

Mali nešto promuca, valjda se zahvalio i skrene u vežu, pa prođe tik mene, a da me nije ni opazio. Kad sam izašla na ulicu, vidim Lovru, gdje se uputio dalje. Obje je ruke zaturao u džepove, glavu oborio, pa ide lijeno i zamišljeno. —

Sve otežem i odgađam da govorim s Lovrom, napokon što hasni otezati. Obećala sam.

— Lovro, možeš li ostati sa mnom u školi, šiljit ćemo olovke, pitam, a Lovro kimne glavom.

Šiljimo — tiho, marljivo. Smišljam, kako i što ću mu reći, kad me on predusretne.

— Bili ste kod Eugenice.

— Zar ti to znaš?

— Rekao mi je Eugen.

Onda ti je valjda rekao da — —

— Znam, dovrši Lovro. „On“ se već uselio k Eugenici, dometne uzbuđeno.

— Da, vidiš, mi smo zakasnili.

— Hm, ne bi bilo kasno, da ga hoće otjerati, otkud je i došao.

— Da hoće! Al ona veli, da je to veoma dobar i pošten čovjek, da vrlo voli Eugena.

— A dakako, da je pošten, ne bi otimao majku ovome siromahu...

I kakogod ja tu stvar okretala, Lovro se ne da smekšati, nego ostaje kod toga, da Eugenici nije trebalo muža, a da taj Janko nije pošten, inače ne bi svega toga ni bilo.

Pustim ga da govori i gledam kako žestokim kretnjama zarezuje olovke i reže ne samo drvo nego i tuha puca pod nožem.

— Čuješ, ti možda tako i Eugenu govoriš.

— A to ne, klikne Lovro i bistro me pogleda. Šta bih ga još i ja mučio.

Pravo imaš, time bi ga samo mučio. Ti si zbilja pametan čovjek.

A što mu veliš?

— Hm, pa tako što i vi velite, — da je to tako!

— I da ga majka ipak jako voli.

— A što bi ga volila. Da ga voli, ne bi to učinila.

— No to mu valjda ne ćeš reći.

— Njemu ne.

— Nego kako ćeš?

— Pa tako kako vi velite, a nije istina! Bome nije, tvrdi Lovro i prijekorno me gleda, kao da mi hoće reći: uvijek opominješ, da ne lažemo, a sad me sama upućuješ da lažem.

Imala sam posla dok sam ga sklonula na to, da je dopustio, e je bar moguće, da Eugenica ipak kao i prije voli svoga sina. pa da je uzela Janka, da može bolje skrbiti za Eugena, a zatim smo dogovorili kako ćemo tješiti mališa, da bude opet vedar i veseo.

— Da, kad bi on bio drugi — da ga nije Eugenica naučila, da joj uvijek za petama gazi! Uzeo bih ga sa sobom kad idem u šumu. — I u rat možda, primjetim ja.

— Ah, ne tučem se više. — Samo u šumu idem kad mogu. A šta je tamo lijepo, da znate... I moj divljak pripovijeda mi tako nekud nježno i vedro o svemu što viđa u šumi, pa sve nadovezuje, kad bi to Eugen vidio, kad bi on tuda hodao...

A dani prolaze i gotovo svaki donosi neku milu finu sitnicu, kojom Lovro hoće da tješi Eugena, pa ja gotovo ne prepoznajem više onoga negdašnjeg hajduka. Prije i između sata mota se oko Eugenove klupe, kad izlaze, podaje mu kabanicu i šešir, poravna po njemu odijelo, kako je to prije Eugenica činila, poprati ga kući, donese mu koji šumski cvjetić..., a ja sve pazim na kakav znak, da Eugen to vidi, da mu je milo. Uzalud. Dječak kao da se pretvorio u sjenu koja odlazi, dolazi i ... kadgod, kad ga gledam kako polagano hoda, kako su mu upala prsa, kako je blijed, mršav i nehajan, slutim, da će najedanput nestati kao sjena i srce mi se stegne od boli. Više puta mi je kao da i u Lovrinim očima čitam iste misli, onda on i ja podvostručujemo našu pažnju.

I — jednog jutra ostaje njegovo mjesto prazno.

— Bolestan je, šapne mi Lovro, a ja ga tješim, da će možda poslije podne doći.

Poslije podne stavi Lovro pred mene kitu šumskog cvijeća, pa veli: Možda će ga veseliti.

Razumijem ga i nehotice mu pružim ruku. — Ići ću. A ti?

— Ne smijem tamo. „On“ bi me.

— Ne boj se, mi ćemo zajedno.

I kad smo unišli i stali pred njegovo ležište, a on nas gledao svojim velikim očima, koje su sjale u nekom čudnom svjetlu i smiješio se na nas nekim čudnim smiješkom, osjetih najednoć u svojoj Lovrinu ruku — a ona je drhtala i grčevito se stiskala...

Pohađali smo ga svaki dan. Sve da sam i htjela ne ići, da me nije vuklo srce k tom malom patniku, morala bih ići već radi Lovre, koji je svaki dan stao pred mene, kad bi se đaci razišli, a ja krenula kući i gledao bi me pogledom, u kom je bilo nešto od one bespomoćne, pasje odanosti.

Pa — dugo ga nismo posjećivali. Zaspao je...

VI.

Ne mogu se priučiti na tu misao, da ne će više doći, da ne će sjediti tu na ovome praznom mjestu, odakle me je znao gledati tako vedro i veselo, gdje sam ja gledala njega, kako se ne može priučiti na ono, što je s temelja potreslo i promijenilo njegov život.

Svi smo nekako tihi, a najtiši je Lovro. Kad ide na svoje mjesto mimo prve klupe, svaki put prođe rukom po Eugenovoj klupi, onda se stisne u svoj kut, položi ruke na klupu i ne miče se, dok ga ne zovnem.

Prošlo je nekoliko dana. U sobi je tišina, dječaci pišu, kad tiho pokuca i u isti čas se otvoriše vrata. — Eugenica! —

Nisam je u prvi mah ni prepoznala, tako se porušila i postarala. Polaganim teškim korakom dovuče se k meni i kao iznemogla nasloni se na peć... Tako sam joj željela nešto reći, al u grlu me davilo, tek joj pružih ruku, a ona ju grčevito stisne.

— Došla sam da vam zahvalim, promuca tiho, i... molim njegove teke za uspomenu...

Potražim teke i pružim joj, a ona ih gotovo istrgne iz mojih ruku, pa ih pritisne na srce. Časak je tako stojala i gledala i stiskala sinove teke, onda pogleda po klupama.

— Gdje je sjedio, šapne, ja joj pokažem prazno Eugenovo mjesto.

A ona se srušila, utisnula u onu klupu, pritisnula usne na ono mjesto, gdje je on slagao svoje sitne ručice i mukli, strašni jecaj razlijegao se po sobi...

A mi smo stojali tihi i nijemi i poniknute glave kao pod nečim teškim i velikim i svetim, što se diže iz materinjeg srca i ispunjava sav onaj prostor oko nas i čini da nam je dan potamnio. —

Napokon ona ustane i mahnuv samo prema meni rukom, pođe k vratima. Pogledam za njom i vidim,

Lovro skoči pred nju, a lice mu je iskrivljeno od boli, pa miče usnicama, ali ne smaže glasa. Onda se naglo okrene, prihvati kvaku i otvori vrata, a kad je ona izašla on zalupi vratima.

— Sad!? i ja vidim oko njegovih usana neku tvrdu prezirnu crtu, koje nije prije bilo.

Zazvonilo je. Lovro je pobrao teke i metnuo ih preda me, onda je stao, pa gleda na Eugenovu klupu i već je ispružio ruku, stisnuo prstima rukav pa namjerio da laktom obriše majčine suze, — i opet ustegne ruku.

Dragi, junački moj Lovro! Kako mi se mekana činila ona njegova kosa pod mojim rukama, a on je stisnuo u njih svoje lice i plakao, plakao.

Pustih djecu kući. Razišla se tiho kao nikad, a onda se vratim u razred k Lovri. I razgovarali smo dugo i dugo.

Bog zna, je li ponio za život ono, što sam mu ja htjela dati. Čuva li što ima? Znade li praštati? —

SADRŽAJ.

Tiskara M. Šek (A. Šek i sin) Zagreb, Berislavićeva ulica 7.

